

พัฒนาการการเมืองภาคประชาชน : บทสังเคราะห์และข้อสังเกตปรากฏการณ์ในสังคมการเมืองไทย

โดย ดร. ณรงค์ บุญสวยขวัญ¹

บทนำ

ความสำคัญของการเมืองภาคประชาชน หรือการเมืองภาคพลเมืองนั้น นับว่ามีพลังและมีคุณค่าต่อระบบการเมืองที่คำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของบุคคล กลุ่มคน เพราะไปเปิดพื้นที่ให้กลุ่มคน บุคคล ได้มีโอกาสในสังคมการเมือง หรือในขณะที่ระบบการเมืองแบบตัวแทนกำลังมีปัญหาของระบบ เกิดปัญหาเชิงโครงสร้างและกลไก กระบวนการดำเนินงานของระบบตัวแทนให้ชะงักงันในการตอบสนองสมาชิกในสังคมการเมือง นั่นคือประสิทธิภาพและความชอบธรรมของระบบการเมืองแบบตัวแทนกำลังมีข้อจำกัด ทำให้มีการกล่าวขานถึงการเมืองแบบใหม่ที่ถูกท้าทายเรียกหาให้ทดแทนท้าทายกระบวนการทัศน์และวัตรปฏิบัติแบบเดิมๆจากสมาชิกสังคมการเมือง ในขณะที่เดียวกันก็เกิดข้อกังขามากมายว่าเป็นรูปแบบการเมืองภาคประชาชนนั้นจะมีมาตรฐานอย่างไร มีตัวแบบอย่างไร และจะพัฒนาการเมืองภาคประชาชนให้มีมาตรฐานอย่างไรจึงจะมีประสิทธิภาพและมีความชอบธรรม การเมืองภาคประชาชนจะมีกลไก กระบวนการอะไรและพัฒนาด้วยกลยุทธอย่างไร เหล่านี้ดูประหนึ่งว่าบรรยากาศในสังคมการเมืองยังกล่าวถึงน้อยมาก คงมีแต่การกล่าวในเชิงภาษาหรือวาทกรรมที่ต่างก็ให้ความหมายไปตามวัตถุประสงค์ที่แฝงเร้นหรือมุ่งหวังกันแตกต่างกันไปว่ามากกว่าจะพินิจพิจารณาว่าการเมืองในมิติใหม่นี้มีประเด็นอะไร ดังนั้น งานชิ้นนี้ต้องการนำเสนอแนวคิดเพื่อการพัฒนาทางการเมืองภาคประชาชนเพื่อเป้าหมายในการยกระดับการเมืองนี้ให้เป็นทางเลือกหรือกิจกรรมทางอำนาจคู่ขนานไปกับการเมืองเชิงสถาบัน โดยพิจารณาที่กลไก กระบวนการ ของการเมืองภาคประชาชน โดยสังเคราะห์จากงานต่างๆถึงคุณลักษณะของประเด็นกลไก กระบวนการการเมืองภาคประชาชนและสมควรจะมีคุณลักษณะที่ควรจะเป็นของแต่ละกลไก กระบวนการอย่างไร

แนวคิดเกี่ยวกับกลไก กระบวนการของการเมืองภาคประชาชน

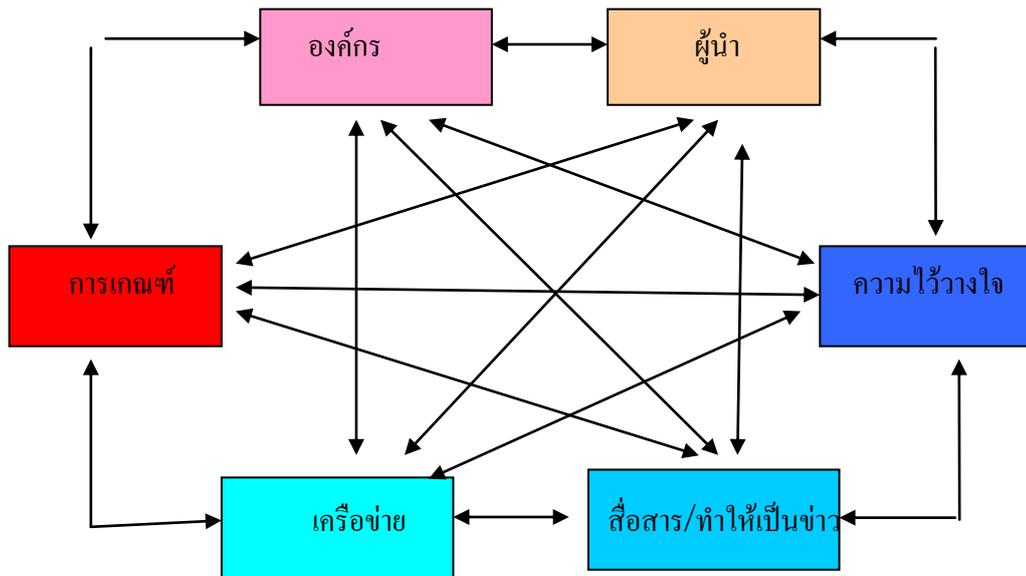
งานชิ้นนี้ผู้เขียนใช้กรอบความคิดทางทฤษฎีการจัดการทางสังคม (Social Management)² เป็นกรอบในการอธิบายกลไก กระบวนการการเมืองภาคประชาชนว่ามีประเด็นอะไรบ้าง โดยที่ลักษณะการจัดการทางสังคมที่สังเคราะห์ขึ้นประกอบด้วย องค์กร (Organizing) , ความไว้วางใจ (Trust) , ผู้นำ

¹ อาจารย์สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช bnarong@wu.ac.th

² กรอบคิดเชิงทฤษฎีนี้ ผู้เขียนสังเคราะห์ขึ้นมาจากการใช้เป็นหลักในการสอนวิชาการจัดการทางสังคม ตั้งแต่ปีการศึกษา 2544

(Elite) , การเชื่อมโยงเครือข่าย (networks) , การเกณฑ์หรือการระดม (Mobilizing) , การสื่อสาร (Communication) และการทำให้เป็นข่าวหรือเป็นประเด็นสาธารณะ (Public Issue) ซึ่งมีรายละเอียดจะนำเสนอต่อไป โดยในเบื้องต้นนี้พบตามแผนภูมิที่ 1 ดังนี้

แผนภูมิ 1 กรอบคิดเชิงทฤษฎีการจัดการทางสังคมเพื่อการอธิบายการพัฒนาการเมืองภาคประชาชน

ที่มา : ณรงค์ บุญสวยขวัญ:2545

จากกรอบแนวคิดนี้เองจะเป็นกรอบในการใช้พิจารณาการเมืองภาคประชาชนหรือการเมืองภาคพลเมือง พร้อมกับนำเสนอในรายงานชิ้นนี้เพื่อดูถึงสถานภาพทางวิชาการหรือทฤษฎีว่าในแต่ละสภะนั้นปรากฏการณ์การเมืองใหม่เป็นอยู่อย่างไรและสุดท้ายสมควรจะเป็นอย่างไร โดยผู้เขียนจะนำเสนอเป็นสภะหรือแต่ละเรื่องไปจนครบ

องค์กร (Organizing)

การกล่าวถึงองค์กรในภาคการเมืองภาคประชาชนนั้นเป็นองค์กรที่ปรับเปลี่ยนไปตามเป้าหมายวิธีการต่างๆ เงื่อนไข แนวโน้ม บริบทหรือนิเวศวิทยาองค์กรจะส่งผลต่อรูปแบบหรือลักษณะองค์กร

สัมพันธ์กับธรรมชาติขององค์กรตามแนวคิดทฤษฎีที่นักวิชาการอย่าง Gareth Morgan³ อุปมาอุปมัย (Metaphor) ลักษณะธรรมชาติขององค์กรไว้จำนวน 8 อุปมาอุปมัย แต่ในที่นี้ผู้เขียนจะพิจารณาการจัดกลุ่มองค์กรของการเมืองภาคประชาชนผ่านองค์การในฐานะวัฒนธรรม (Organizations as The Cultures) ตามความเป็นจริงที่ว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ ประเพณี ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ ค่านิยม ซึ่งเป็นบรรทัดฐานทางสังคม หรือวัฒนธรรมเป็นเหมือนวิถีชีวิต ของคนหรือคนทำงาน ทำให้มีความสัมพันธ์กับการบริหารด้วย⁴ ดังนั้น รูปแบบ คุณภาพ ประสิทธิภาพหรือความสำเร็จขององค์กร มาจากปัจจัยจากค่านิยม ความรู้สึก ความเชื่อ ของทุกคนและการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากสมาชิกในองค์กร ดังนั้นบริบททางสังคม วัฒนธรรม มีความสำคัญต่อรูปแบบการจัดการองค์กร จึงต้องเข้าใจและการดึงเอาพลังจากวัฒนธรรมเข้ามาใช้สร้างผลความสำเร็จ ดังนั้น ลักษณะของกลุ่ม หรือองค์กรที่มีนัยต่อการพัฒนาการเมืองภาคประชาชนหรือภาคพลเมืองสมควรพินิจพิจารณาจากองค์ประกอบ¹) การเกิดกลุ่ม องค์กร ขบวนการ 2) เป้าหมาย วัตถุประสงค์ และ ลักษณะของกลุ่ม องค์กร ขบวนการ 3) ลักษณะการจัดโครงสร้างองค์กรกลุ่ม องค์กร 4) เงื่อนไขของการเกาะเกี่ยวร่วมกันในกลุ่ม องค์กร ขบวนการ 5) ทิศทางของกลุ่มองค์กร ขบวนการ 6) ผู้นำ 7) มีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง 8) เน้นศักยภาพภายใน เพราะลักษณะที่กล่าวแล้วนี้เป็นทั้งบริบทและประเด็นหลักในการพิจารณาการเมืองภาคประชาชน โดยมีลักษณะและสมควรจะเป็น ดังนี้

1). การเกิดกลุ่ม องค์กร ขบวนการทางสังคมมีหลากหลายมิติ หลายแนวคิดทฤษฎี และหลายแนวคิด หลายระดับที่สำคัญและมีอิทธิพลมีอยู่สองทฤษฎี คือ⁶ 1) ทฤษฎีการกระทำร่วมกัน (Collective Action Theory) ของ Mancur Olson ได้เสนอว่า ปกติแล้วคนจะไม่รวมกลุ่มผลประโยชน์ขนาดใหญ่ เพราะค่าใช้จ่ายของการเป็นสมาชิกและการเข้าร่วมไม่คุ้มกับประโยชน์ที่ได้รับ แต่คนจะเข้าร่วมใน “กิจกรรมร่วมกัน” ก็ต่อเมื่อได้รับผลประโยชน์พิเศษหรือในกรณีการเป็นสมาชิกมาจากการบังคับ เมื่อ

³ Morgan ,Gareth. 1986. เขามององค์กรโดยอุปมาอุปมัยได้ 8 ประการ คือ 1) องค์กรในฐานะกลไก หรือ Organization as Machines 2) องค์กรในฐานะองค์อินทรีย์ หรือ Organization as Organisms 3) องค์กรในฐานะสมอง Organization as Brains 4) องค์กรในฐานะวัฒนธรรม Organizations as Cultures 5) องค์กรในฐานะระบบการเมือง หรือOrganizations as Political System 6) องค์กรในฐานะนักโทษทางจิต หรือ Organization as Physic Prisons 7) องค์กรในฐานะการเปลี่ยนแปลง หรือ Organization as Flux and Transformation

8) องค์กรในฐานะเครื่องมือของการครอบงำ หรือ Organization as Instruments of Domination

⁴ ซึ่งมีตัวอย่างในประเทศญี่ปุ่น เป็นวัฒนธรรมของคองกาน อันเนื่องมาจาก ผลของชานาและชาบูไร โดยที่ “วัฒนธรรมชานา” นั้น มีพื้นฐานลักษณะนิสัยที่ผูกพัน ระหว่างกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลในการผลิต และเก็บเกี่ยวให้เสร็จอย่างรวดเร็วเพื่อพ้นจากสภาพ ธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงอันเป็นเงื่อนไขที่ย่างยากเสมอ ส่วน “วัฒนธรรมชาบูไร” นั้นเป็นบุคคลแห่งการบริการ (The men of service) มีการร่วมมืออุทิศตนเองซึ่งกันและกัน เชื้อเพลิงคำสั่งผู้นำประจักษ์คำสั่งของบิดา ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง ที่ถูกนำมา ปฏิบัติในโรงงานอุตสาหกรรม ที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนา มีการใช้คุณธรรม สปีริต คองกานญี่ปุ่นเดินทางมาโรงงานอย่าง มุ่งมั่น มีความตั้งใจ อุทิศตัวเองในการดำเนินชีวิตที่โรงงานเอกชนในครอบครัว ดังนั้นวัฒนธรรมการทำงานเพื่อส่งให้ญี่ปุ่นมีบทบาท ในอุตสาหกรรมของโลก

⁵ พัฒนาขึ้นมาจากณรงค์ บุญสวยขวัญ. 2549

⁶ มนตรี เจนวิทย์การ, 2528, หน้า 523-524

กลุ่มมีขนาดเล็กพอที่ผู้เข้าร่วมมองเห็นว่าเขามีความสำคัญต่อความสำเร็จของกลุ่ม 2) ทฤษฎีแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) ของ Robert Salisbury ได้อธิบายผ่านแนวคิดการแลกเปลี่ยนว่า กลุ่มเกิดขึ้นมาเพราะ ผู้นำหรือผู้ก่อตั้งชักชวนคนให้เข้าร่วม โดยมีผลประโยชน์เป็นแรงจูงใจ เช่น (1) ผลประโยชน์ทางวัตถุ เช่น เงิน งาน ชื่อของลูก (2) การให้ความสื่ทางอารมณ์ร่วมกัน (solidarity) เช่น ได้ใกล้ชิด ได้พบปะเพื่อน (3) จุดมุ่งหมาย (purposive) ด้านอุดมการณ์ ซึ่ง Salisbury เชื่อว่ากลุ่มการเมืองจะเน้นแรงจูงใจ ด้านอุดมการณ์ หรือจุดมุ่งหมาย อย่างไรก็ตามหากจะมีเพียงอุดมการณ์เพียงอย่างเดียวให้องค์กรไม่มั่นคงถาวร เพราะไม่มี ประโยชน์ทางวัตถุที่ดึงดูดผู้คนให้มารวมกลุ่ม แต่กลุ่มที่เน้นผลประโยชน์ทางวัตถุจะเสียค่าใช้จ่ายในการ จัดตั้งสูง แต่หากเมื่อจัดตั้งเสร็จแล้วจะดำรงค่อนข้างอยู่ถาวร เช่นนั้นการก่อเกิดกลุ่ม องค์กร ขบวนการใน มิติการปฏิบัติการประชาสังคม⁷ พบว่า อุดมการณ์ประชาธิปไตยเป็นสิ่งสำคัญ ดังนั้น การเกิดประชาสังคม สัมพันธ์กับกระบวนการการสร้างความเป็นประชาธิปไตยและการจรจร โลงประชาชาติไทยและประโยชน์ ทางทางวัตถุหรือเศรษฐกิจด้วย⁸ เช่น ประการแรก ในบางประเทศการก่อเกิดกลุ่ม องค์กรประชาสังคมมา จากพัฒนาการของขบวนการปลดปล่อยจากการเป็นอาณานิคม , ประการที่สอง เกิดกลุ่ม องค์กรที่ต่อสู้เพื่อ แก้ปัญหาข้อจำกัดเกี่ยวกับประสิทธิภาพและความชอบธรรมของการเมืองระบอบประชาธิปไตยแบบ ตัวแทน , ประการที่สาม ในประเทศอุตสาหกรรมพบว่าเกิดจากขบวนการที่ทำลายหรือต่อต้านระบอบเสรี นิยมใหม่ (Neo-Liberal) โดยเฉพาะอย่างยิ่งขบวนการของคนชายขอบที่เชื่อมโยงเครือข่ายเป็นขบวนการ ทางสังคมต่อสู้กับรัฐที่ร่วมกับทุนหรือระบบตลาดเอาเปรียบประชาชน , ประการที่สี่ เกิดจากการปรับตัว ของโครงสร้างทางสังคม เนื่องจากการพัฒนาเศรษฐกิจระดับมหภาคที่ส่งผลให้ประชาชนรวมเป็นกลุ่ม องค์กรขึ้นมาเพื่อรองรับกับผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต หรืออาจจะสรุปในเชิงทฤษฎีว่าการเกิดกลุ่ม เช่น กลุ่มผลประโยชน์ในอดีตนั้นมาจากผลประโยชน์ร่วมกันหรือมีแรงจูงใจเกี่ยวกับผลประโยชน์ , ประการที่ ห้า ในบางสำนักก็อธิบายว่ามาจากเงื่อนไขของชนชั้น⁹ เป็นเงื่อนไขในการเกาะเกี่ยวซึ่งกันและกันเป็น กลุ่ม องค์กร เป็นต้น

ส่วนในกรณีของไทยนี้การก่อเกิดของกลุ่ม องค์กร ขบวนการที่สามารถอธิบายกับ การเมืองภาคประชาชนหรือการเมืองภาคพลเมืองมีเป็นจำนวนมากในระยะกว่าทศวรรษที่ผ่านมา แม้ว่า จะมีพื้นฐานสถานภาพทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจที่แตกต่างกัน แต่การเกิดกลุ่ม องค์กรในพื้นที่ต่างและ ปรากฏการณ์ต่างๆ พบการก่อเกิดกลุ่มองค์กรสรุป¹⁰ ว่ามาจาก “สมาชิกของกลุ่ม ชุมชนมีคุณค่า ความรู้สึกหรือสำนึกร่วมกัน” นั่นคือ อาจจะมาจากพื้นที่และมาจากการที่สมาชิกดำรงชีวิตอยู่ภายใต้

⁷ ในงานชิ้นนี้เมื่อกล่าวถึงกลุ่มองค์กร ขบวนการประชาสังคม ให้หมายถึง การเมืองภาคประชาชนด้วย

⁸ ใน Baker, 1999, p. 131; LoGerfo, 1997, p. 64; Haynes, 1997

⁹ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 30 พฤษภาคม 2547

¹⁰ จากการสังเคราะห์ของผู้วิจัยผ่านงาน ถิ่นทัส เพ็ชรธรรม, 2542; ชูชัย สุวงค์, 2540, หน้า 4-7; ไวกสิย์ สมุทรกลิน และเพ็ญพักตร์ ทองแท้, 2530; สีสลากรณ์ บัวสาย, 2542; จามะรี เชียงทอง, 2543, p. 19; มันทนา สามารถ, 2543; โอภาส ปัญญา และ พิเชษฐ์ หนองช้าง, 2542, หน้า 123-129

โครงสร้างระบบความคิดความเชื่อ คุณค่าหรืออุดมการณ์ร่วมกัน นอกจากนี้การก่อเกิดจาก ความเป็นชุมชนพื้นที่ร่วมกัน มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน มีประสบการณ์ของชุมชนร่วมกัน ตัวอย่างการก่อเกิดกลุ่มองค์กร ขบวนการจากการศึกษาหรืองานวิจัย¹¹ เช่น งานของมณีรัตน์ มิตรปราสาท¹² อธิบายถึงการก่อเกิดขององค์กรมาจากสมาชิกชุมชนภายในชุมชนมีความรู้สึกเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติร้อยละหรือขาดความสมบูรณ์ และปัจจัยภายนอก¹³ , การมีประเด็นร่วมกัน จากการกระทำของรัฐหรืออื่นๆ¹⁴ , ผลการพัฒนาของรัฐที่กระทบหรือเกิดความเดือดร้อน หรือในบางกรณีอาจจะมาจากความเห็นที่สอดคล้องหรือต้องการสนับสนุนรัฐจนเกิดเป็นกลุ่มทางสังคมเคลื่อนไหวสนับสนุนรัฐ , งานของประภาส ปิ่นตบแต่ง¹⁵ ได้ศึกษาสัมภาษณ์คนจนพบว่า การก่อเกิดของเครือข่ายหรือขบวนการทางสังคมที่มีพลังนี้มาจากความเดือดร้อนจากการพัฒนาประเทศ จนเกิดปัญหาไปกระตุ้นให้พลังภายในชุมชนต่าง ๆ รวมตัวกันสร้างกลุ่มองค์กรและสร้างขบวนการชาวบ้านขึ้นมา หรือเป็นการเกิดกลุ่มองค์กร ขบวนการประชาสังคมอันเป็นเหตุจากโครงการพัฒนาของรัฐที่สร้างความเดือดร้อนหรือเกิดผลกระทบที่ไม่คาดหวัง , ผลการศึกษาอีกหนึ่งโครงการคือ ประชาสังคมของชาวคลองด่าน ที่แสดงออกมาในนามกลุ่มพิทักษ์รักษาดิน สภากาแฟคลองด่าน ก็เป็นตัวอย่างการก่อเกิดขึ้นของการพัฒนาของรัฐจนเกิดผลกระทบที่ไม่คาดหวังของชาวบ้านจนเป็นประเด็นให้เกิดกลุ่มองค์กรประท้วงราชการ¹⁶ , งานวิจัยของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย¹⁷ อธิบายพัฒนาการหรือการก่อเกิดกลุ่มองค์กรประชาสังคมว่า ประการแรก การมีประเด็นปัญหาาร่วมกัน อาจจะเป็นประเด็นวิกฤติทางการเมือง วิกฤติเศรษฐกิจ ประการที่สอง การที่เป็นชุมชนเก่าแก่และมีประวัติศาสตร์ร่วมกันหรือการมีคุณค่าร่วมกัน ส่งผลให้เกิดความร่วมมือกันของชุมชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชน อาจจะมีรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความร่วมมือในด้านสวัสดิการและการสงเคราะห์ การสืบสานประเพณีวัฒนธรรม หรือมีกลุ่มกิจกรรมที่หลากหลาย , งานณรงค์ เพชรประเสริฐและคณะ¹⁸ ค้นพบว่า การเกิดกลุ่มทางสังคมไทยมีลักษณะที่เรียกว่า “ไตรรัตน์ของการจัดตั้ง” กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ต่าง ๆ ว่ามาจาก (1) การนำและความคิด (2) จิตวิญญาณ (3) การบริหารจัดการ การก่อเกิดนี้แม้ว่าจะมีลักษณะการวิเคราะห์เชิงตีความ และมีกรณีศึกษาพบว่ากลุ่มองค์กรเหล่านั้นมีประเด็นร่วมกัน นอกจากนั้นการก่อ

¹¹ มีงานวิจัย และงานการศึกษาอีกจำนวนมาก แต่ผู้วิจัยเลือกมาเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น

¹² มณีรัตน์ มิตรปราสาท.2539, หน้า 126-128 ศึกษาการก่อเกิดขององค์กรประชาชนในอำเภอเสียว จังหวัดศรีสะเกษ

¹³ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ สื่อสารมวลชน

¹⁴ เช่น การกีดกันประชาชน

¹⁵ ประภาส ปิ่นตบแต่ง .2541, หน้า 67-68

¹⁶ ชูชัย ศุภวงศ์, 2546 ซึ่งอธิบายปรากฏการณ์ของขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นจากผลกระทบจากโครงการบำบัดน้ำเสียบริเวณบ้านคลองด่าน จังหวัดสมุทรปราการ

¹⁷ มันทนา สามารถ, 2543, หน้า 17-18 เป็นการสังเคราะห์จากรายงานวิจัยจาก 13 กรณีศึกษาเพื่อศึกษาความเป็นประชาคมตำบล ซึ่งมีผู้วิจัยเป็นหนึ่งในคณะนักวิจัย ชุดนั้นด้วย โดยได้รับมอบหมายให้ศึกษาปัจจัยความเป็นประชาคมตำบล ไสหมาก อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังด้วย

¹⁸ ณรงค์ เพชรประเสริฐ และคณะ. 2544, pp. 23-28 จากการศึกษาชุดโครงการวิจัยสวัสดิการคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย

เกิดกลุ่ม องค์กรทางสังคมผู้เขียนพบว่ามาจาก “รัฐ” หรือ “ราชการ” โดยการสถาปนากลุ่มองค์กรทางสังคมให้เป็นกลไกกระบวนการของทางราชการในการบริหารจัดการชุมชนท้องถิ่น จากที่กล่าวมาแล้ว จึงสรุปว่า มรรควิธีและเป้าหมายของการเมืองภาคประชาชนนั้น ต้องมีการรวมกลุ่มทางสังคม (Social group) ที่สำคัญคือ การพัฒนาไปสู่องค์กร ขบวนการ (organization & movement) จะมีพลังอำนาจในการต่อรองเพื่อกระบวนการปฏิบัติงานของตนเอง (people empowerment) เพียงต่อการก่อเกิดอาจจะมาจาก ความหลากหลายของเหตุผล โดยสรุป ประการแรก ประโยชน์ร่วมกันหรือประโยชน์เป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดกลุ่ม , ประการที่สอง มาจากโครงสร้าง ระบบความคิดความเชื่อ คุณค่า อุดมการณ์ และประสบการณ์ ร่วมกัน , ประการที่สาม มาจากการเกิดมีประเด็นต่าง ๆ เช่นมีปัญหา ความต้องการร่วมกัน , ประการที่สี่ มาจากพื้นที่บ้านย่านทางภูมิศาสตร์เดียวกัน เหล่านี้ คือ การเกิดและเป็นแรงเกาะเกี่ยวของกลุ่ม , ประการที่ห้า อาจจะมีปัจจัยอื่นมาหนุนเสริม เช่น รัฐหรือสังคมเปิดโอกาสและสื่อสารมวลชน เป็นต้น เพียงแต่หากพิจารณาว่ากลุ่ม องค์กรขบวนการทางสังคมอันเป็นฐานสำคัญของการเมืองภาคประชาชนนั้น ในที่นี้ไม่อาจจะอธิบายชี้ชัดลงไปว่าการก่อเกิดกลุ่ม องค์กร ขบวนการที่เหมาะสมกับพัฒนาการการเมืองภาคประชาชนนั้นสมควรจะเป็นอย่างไร เพราะการก่อเกิดมิได้ชี้ลงไปถึง ประสิทธิภาพ คุณภาพการเมือง แต่ชี้ลงได้ประเด็นเดียวว่าหากมีวิธีการเกิดขึ้นมากๆ ก็จะได้ว่าการไม่เกิด กลุ่ม องค์กร ขบวนการ เพราะก่อเกิดขึ้นมาได้ ก็สลายได้หากไม่ปรับกระบวนการเมือง แต่ถ้าจำเป็นต้องชี้ ลงไปก็ต้องกล่าวว่าการเกิดกลุ่มองค์กร ขบวนการในการพัฒนาการเมืองภาคประชาชนต้องมีฐาน ความคิดเชิงอุดมการณ์และผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลที่เข้ามาเป็นสมาชิก

2). กลุ่ม องค์กรมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ที่เป็นประโยชน์ต่อทางสาธารณะชัดเจน และมีการดำเนินงานอย่างอิสระ ทั้งสองประเด็นนี้ทำให้การเคลื่อนไหวของการเมืองภาคประชาชนสามารถ เข้าถึงระบบการเมืองหรือที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการตัดสินใจในนโยบายของระบบการเมือง¹⁹ เป้าหมาย ของกลุ่ม องค์กรการเมืองภาคประชาชนต้องเป็นเป้าหมายที่อิสระจากราชการ เพียงแต่ความอิสระจากรัฐ นั้นมีความแตกต่างกัน เช่น ทรศนะแรก เป็นการอธิบายเชิงหลักการแนวคิดประชาสังคม โดยเน้น องค์กรที่อิสระ ปราศจากการรัฐหรือตลาด นักรัฐศาสตร์อย่าง Graham Wallas และ H. Muirhead ได้ สรุปว่า ประชาสังคม คือ กลุ่มองค์กรที่สร้างความเป็นการเมืองที่จะไม่พึ่งพารัฐ หรือเป็นอาณาจักรที่สามที่ แยกต่างจากรัฐและตลาดหรือธุรกิจ²⁰ ทำให้กลุ่ม องค์กรการเมืองภาคประชาชนหรือประชาสังคมจึงเป็น เหมือน “พื้นที่ที่อิสระของอารยชน” ซึ่งมีความหลากหลายแต่มิใช่ไม่ถูกครอบงำหรือถูกชี้นำจากหน่วยงาน ราชการและหน่วยงานทางธุรกิจ ทรศนะนี้เน้นให้การเมืองภาคประชาชนอิสระจากรัฐและธุรกิจอย่าง จริงจัง เพื่อสะดวกและมีคุณภาพในการเคลื่อนไหวทางการเมือง เช่น กรณีสมัชชาคนจนในช่วงปลาย ทศวรรษ 2530 พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยที่เคลื่อนไหวต่อรัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร และ

¹⁹ www.jhu.edu, www.usaid.org, www1.worldbank.org

²⁰ Cohen & Arato, ใน Chandhoke, 2001, p. 5 , Seligman, 1992, pp. 3, 5; Fine, 1997, Baker, 1998

รัฐบาลนายสมัคร สุนทรเวช เมื่อปลายทศวรรษ 2548 และต้น พ.ศ.2551 ความอิสระของกลุ่มองค์กรในมิตติการเมืองภาคประชาชนจะส่งผลต่อรูปแบบปฏิบัติการหรือแนวทางการเคลื่อนไหวที่มักจะออกมาในรูปแบบร้อน กดดัน ทำทนายรัฐหรือราชการจามระดับความอิสระของกลุ่มองค์กรด้วย , ทรศนะที่สอง อธิบายว่า กลุ่ม องค์กรประชาสังคมมีอิสระ แต่อาจจะริเริ่มหรือก่อเกิดกลุ่มองค์กรจากการกระตุ้นของภายนอก เช่น ราชการ องค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้ เช่น งานการศึกษาของกลุ่มอมทรัพย์ 5 กรณีศึกษาของณรงค์ เพชรประเสริฐ²¹ อธิบายการก่อเกิดว่ามาจากราชการด้วย นั่นคือเกิดจาก (1) การเสนอแนะของราชการ (2) การริเริ่มจากคนในชุมชน (3) การริเริ่มคิดและแนะนำจากองค์กรพัฒนาเอกชน เช่นเดียวกับงานของสุรพล จรรยากุล²² การเกิดขึ้นของประชาคมตำบลนั้นเกิดในลักษณะพหุภาคีในตำบลระหว่างกลุ่มองค์กรภาครัฐ (อบต. ครุ อนามัย) กลุ่มกิ่งรัฐ (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน) ภาคชุมชน (อมทรัพย์) และกลุ่มเฉพาะกิจ (สส. สจ.) นักวิชาการทั้งสองท่านเห็นร่วมกันในเชิงกระบวนการว่าหลังจากดำเนินการไปแล้วสามารถดำเนินการปรับตัวเพื่อสู่ความเป็นอิสระได้ เช่น ปรับกิจกรรม ปรับเป้าหมายได้อย่างอิสระ ในบางกรณี อาจจะมีการประยุกต์แนวทางของราชการหรือหน่วยงานธุรกิจมาใช้ แต่ไม่สูญเสียอัตตลักษณ์ คือความเป็นอิสระของกลุ่ม องค์กร ทั้ง ๆ ที่ในประเด็นนี้อาจจะเป็นเรื่องทำทนายและยากในเชิงปฏิบัติ แต่กลุ่มองค์กรในมิตติการเมืองภาคประชาชนในชนบทของไทยนั้นมีประสบการณ์ในแนวทางการก่อเกิดกลุ่มในแบบที่เป็นอิสระเฉกเช่นนี้ยั้งดั่งกล่าวนี้มาก²³ , ส่วนลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ เป้าหมายต้องเป็น องค์กรไม่แสวงหากำไรหรือมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ที่เป็นประโยชน์ต่อทางสาธารณะชัดเจน²⁴ ทั้งนี้ แม้เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของกิจกรรมนั้นจะเสริมส่งต่อประโยชน์แก่กลุ่ม องค์กร หรือสมาชิก แต่ก็ยังเป็นประโยชน์แก่สมาชิกทุกคน หรือไม่ทำลายขัดขวางประโยชน์ของสาธารณะ แม้ว่าจะมีการแสวงหารายได้ ก็เพียงเป็นการตั้งทรัพยากรจากภายในและภายนอกมาเสริมกิจกรรม ไม่นั่นกำไร เพราะการแสวงหากำไรหรือในความหมายมีประโยชน์ทางธุรกิจแอบแฝงอยู่จะเป็นเงื่อนไขทำลายกลุ่ม องค์กร ขบวนการภาคประชาชน และจำเป็นต้องระมัดระวังในกระบวนการทำลายภาคประชาชนจากการตั้งข้อหาหรือตีตราว่าแสวงหาประโยชน์ รับจ้างหวังค่าตอบแทน ซึ่งขบวนการการเมืองภาคประชาชนในหลายองค์กรอาจจะมีความจริงและหลายองค์กรอาจจะถูกทำลายด้วยเหตุผลในประเด็นนี้

3). ลักษณะการจัดการกลุ่ม องค์กร ขบวนการของการเมืองภาคประชาชนหรือภาคพลเมืองนั้นมีประเด็นถกเถียงทางแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับโครงสร้างองค์กร แนวทางหนึ่ง ยอมรับกลุ่ม องค์กรประชาสังคม ต้องมีการจัดโครงสร้างระบบที่ชัดเจนหรือในทำนองการจัดโครงสร้างองค์กรเป็นแบบ

²¹ ณรงค์ เพชรประเสริฐ .2544, หน้า 23

²² สุรพล จรรยากุล .2542, หน้า 8-9

²³ ดูตัวอย่างได้ในณรงค์ บุญสวยขวัญ.ปฏิบัติการประชาสังคมกับใช้อำนาจรัฐในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช.2549

²⁴ สรุปจาก Baker, 1998, pp. 81-82; Chandhoke, 2001, pp. 2-3; Deakin, 2001; Keane, 1988, pp. 36-39; Kopecky & Mudde, 2003, p. 2; LoGerfo, 1997, p. 36; Tester, 1992, pp. 5, 9; www.jhu.edu/, www.usiad, www.worldbank.org

ทางการ (Formal Organization) ภายใต้การจัดโครงสร้างองค์กรสมัยใหม่ตามอิทธิพลของการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ (scientific management) เฉกเช่นทฤษฎีของ Fredrick Taylor²⁵ ที่อธิบายการจัดองค์กรผ่านทฤษฎีองค์กรแบบจารีตประเพณี (Classic Organization Theory) ที่มีการจัดระบบความสัมพันธ์ภายในองค์กรแบบคิง ลักษณะคล้ายองค์กรแบบปิด หรือเป็นองค์กรแบบมืออาชีพ มีการแบ่งส่วนงาน จัดความสัมพันธ์แบบบังคับบัญชา มีการมอบหมายหน้าที่ที่การงาน และอาจจะใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ชัดเจน เช่นเดียวกับบางกลุ่มองค์กรที่อาจจะเป็นกลุ่มองค์กรที่จัดตั้งตามกฎหมายที่รัฐอนุญาตให้ เช่น นิติบุคคล เป็นต้น²⁶ ในขณะที่อีกแนวทางหนึ่งยอมรับว่าเป็นกลุ่มองค์กรแบบหลวม ๆ หรือ กลุ่มหรือองค์กรแบบชาวบ้านมาจากสำนัก ลักษณะการจัดโครงสร้างของกลุ่มสะท้อนถึงความเป็นกลุ่มองค์กรสมาคมแบบปฐมนิเทศที่ค่อนข้างมีอิสระจากรัฐหรือไม่จำเป็นต้องเคร่งครัดกับกฎระเบียบของรัฐหรือรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องควบคุมได้น้อย²⁷ มีความสัมพันธ์แบบราบ ไม่มีความซับซ้อนและกำหนดการแบ่งงานกันไม่ชัดเจน หรืออาจจะมีการแบ่งงาน มีการจัดระบบและโครงสร้างแต่ก็เป็นที่รับรู้และเข้าใจว่าบทบาทใดเป็นของใคร มีกระบวนการปฏิสัมพันธ์ที่เรียบง่าย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทที่เกี่ยวข้องและความจริงของแต่ละพื้นที่ มีการบังคับใช้อำนาจเชิงกฎระเบียบน้อย เป็นกลุ่มองค์กรที่อาจจะมีกฎหมายรองรับหรือไม่ก็ได้ในมิติใหม่ คือ อาจจะจดหรือไม่จดทะเบียนกับหน่วยงานของรัฐ²⁸ เพียงแต่ส่วนใหญ่จะไม่มีการกฎหมายรองรับ อาจจะล้มเลิกหรือยุติกกลุ่ม องค์กรได้ง่าย²⁹ จากสองทฤษฎีที่แตกต่างกันนี้สัมพันธ์กับการสรุปมุมมองการจัดโครงสร้างองค์กร ตามที่ Thomson³⁰ จำแนกกลุ่มออกเป็น 2 ลักษณะ คือ องค์กรในระบบปิด กับ องค์กรในระบบเปิด (Close-Open System) ซึ่งองค์กรในระบบปิด (Close System) เน้นประสิทธิภาพการควบคุมบังคับบัญชา แบ่งงานกันทำตามอำนาจหน้าที่ ซึ่งเป็นไปตามคำอธิบายของ Taylor³¹, Gulick และ Urwick³², Weber³³ และ Simon³⁴ ส่วนองค์กรในระบบเปิด (Open System) ที่ไม่อาจจะพยากรณ์ ไม่อาจจะควบคุมได้อย่าง

²⁵ เน้น Scientific management

²⁶ เช่น องค์กรที่เสนอโดยนฤมล ทับจุมพล, 2543, หน้า 88-90; อินสอน บัวเขียว, 2546, หน้า 119; Ulrich & Lake, 1990, pp. 15-16, Denhardt, 2004; Faramand, 2002; Morgan, 1986

²⁷ Almond & Verba, 1965, p. 245

²⁸ ในระยะหลังประมาณกว่าทศวรรษของสังคมไทย มีความพยายามจดทะเบียนกลุ่ม องค์กรทางสังคม เช่น สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) สถาบันพระปกเกล้า สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ เพื่อรับรองสถานภาพของกลุ่ม องค์กรทางสังคมที่จะเข้าไปมีบทบาทในหน่วยงานรัฐ

²⁹ การจัดโครงสร้างกลุ่มในลักษณะนี้พบได้โดยสรุปในงานของ นฤมล ทับจุมพล, 2543, หน้า 88-90; นันทิยา หุดานวัตร และณรงค์ หุดานวัตร, 254, หน้า 53-55; ประยงค์ ธรรมรงค์, 2546, หน้า 151; ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2541, หน้า 99; สุรพล จรรยากุล, 2542, หน้า 55-56; ไวทิสัย สมุทรกลิน และเพ็ญพักตร์ ทองแท้, 2530, หน้า 128; ฉัตรทิพย์ นาถสุภา; เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2545; Bryant & White, 1984, pp. 15-30; www.jhu.edu; www.USAID; www.WorldBank; Haynes, 1997

³⁰ อ้างใน Denhardt, 2004: 82

³¹ เน้น Scientific management

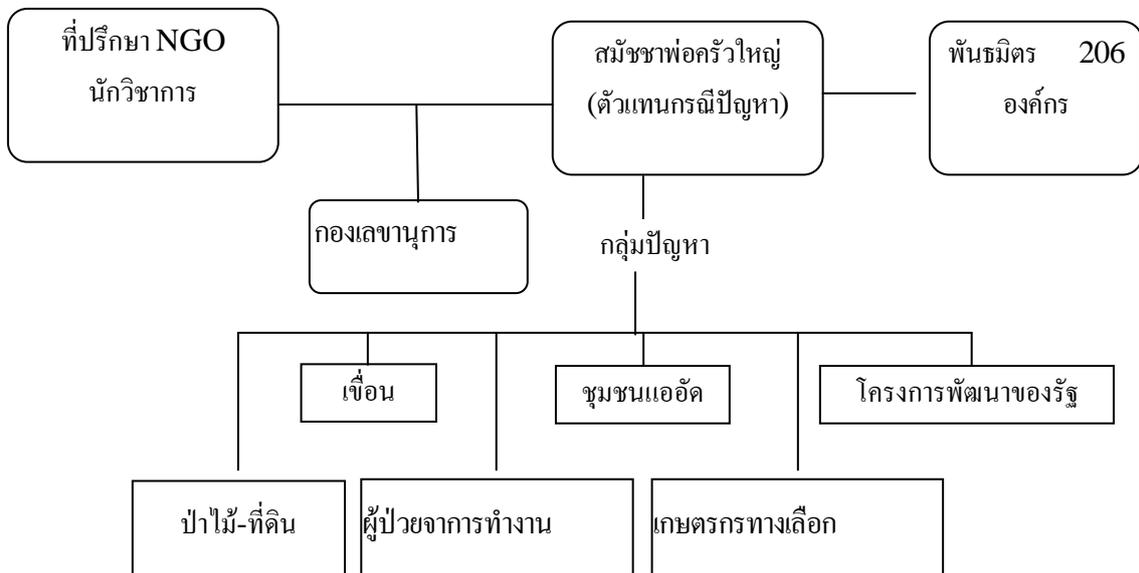
³² เน้น Administrative management

³³ เน้นที่ Concept of bureaucracy

³⁴ ที่สรุปได้ว่าเน้นถึง Rational model of administration

ชัดเจน ลักษณะสาระสำคัญของกลุ่มองค์กรจึงขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ลักษณะเช่นนี้ องค์กรแบบเปิดจึงเหมือนกับ “องค์กรแบบเคออร์ติก” (Chaotic Organization) ที่ไม่กำหนดรูปแบบขององค์กรไว้ ก่อน แต่เน้น “ใจ” โดยมีการใช้ความไว้วางใจ และเชื่อมโยงกับสรรพสิ่ง องค์กรจึงไม่ใช่รูปแบบตายตัว แต่ มีความเป็นพลวัตสูง³⁵ หรือเป็นกลุ่มองค์กรที่อุปมาเหมือนวัฒนธรรม ดังที่ Morgan ซึ่งกล่าวไว้แล้วใน ลำดับต้นๆของบทความนี้ ดังนั้น โครงสร้างกลุ่ม องค์กร จึงไม่ได้เน้นว่าจะเป็นแบบใด แต่ดูเหมือนว่ามี พยายามให้พัฒนา กลุ่ม องค์กรการเมืองภาคประชาชนเหมือนกับการจัดโครงสร้างกลุ่มองค์กรแบบ วิชาชีพหรือแบบวิทยาศาสตร์ คำถามที่ขำๆว่าถ้าเช่นนั้นจะมีความแตกต่างอย่างไรกับพรรคการเมืองใน ระบบการเมืองแบบตัว ถ้าเช่นนั้น เมื่อกล่าวถึงกลุ่มองค์กร ต้องเข้าใจว่าไม่ใช่สิ่งที่เกิดอยู่ลอย ๆ โดด ๆ แต่ จะมีสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ หรือบริบทต่าง ๆ มีอิทธิพลกำหนดสาระสำคัญรูปแบบกลุ่มองค์กร³⁶ หรือมีการ ขอมรับว่าให้มีการปรับไปตามความเหมาะสมกับบริบทหรือสิ่งแวดล้อมต่างๆ บ้างก็มีการผสมผสาน ระหว่างสองแนวทางดังกล่าวข้างต้นเข้าด้วยกัน เพียงแต่กลุ่ม องค์กรต้องมีความหลากหลายและปรับตัว อยู่ตลอดเวลา อาจจะมีเงื่อนไขทางประเพณีวัฒนธรรมหรือสถานการณ์อื่นๆ มีอิทธิพลต่อโครงสร้างกลุ่ม องค์กรเสมอๆ งานของประกาศ ปิ่นตบแต่ง³⁷ ที่ศึกษาขบวนการ “สมัชชาคนจน” พบว่ามีการจัดโครงสร้าง เป็นแบบเครือข่าย สร้างกลไกตัดสินใจแบบเสมอหน้ากัน หรือเป็นการตัดสินใจแบบราบ

แผนภูมิที่ 2 แสดงการจัดโครงสร้างองค์กรแบบเปิด กรณีศึกษาสมัชชาคนจน

ที่มา. ประกาศ ปิ่นตบแต่ง, 2541, การเมืองบนท้องถนน: 99

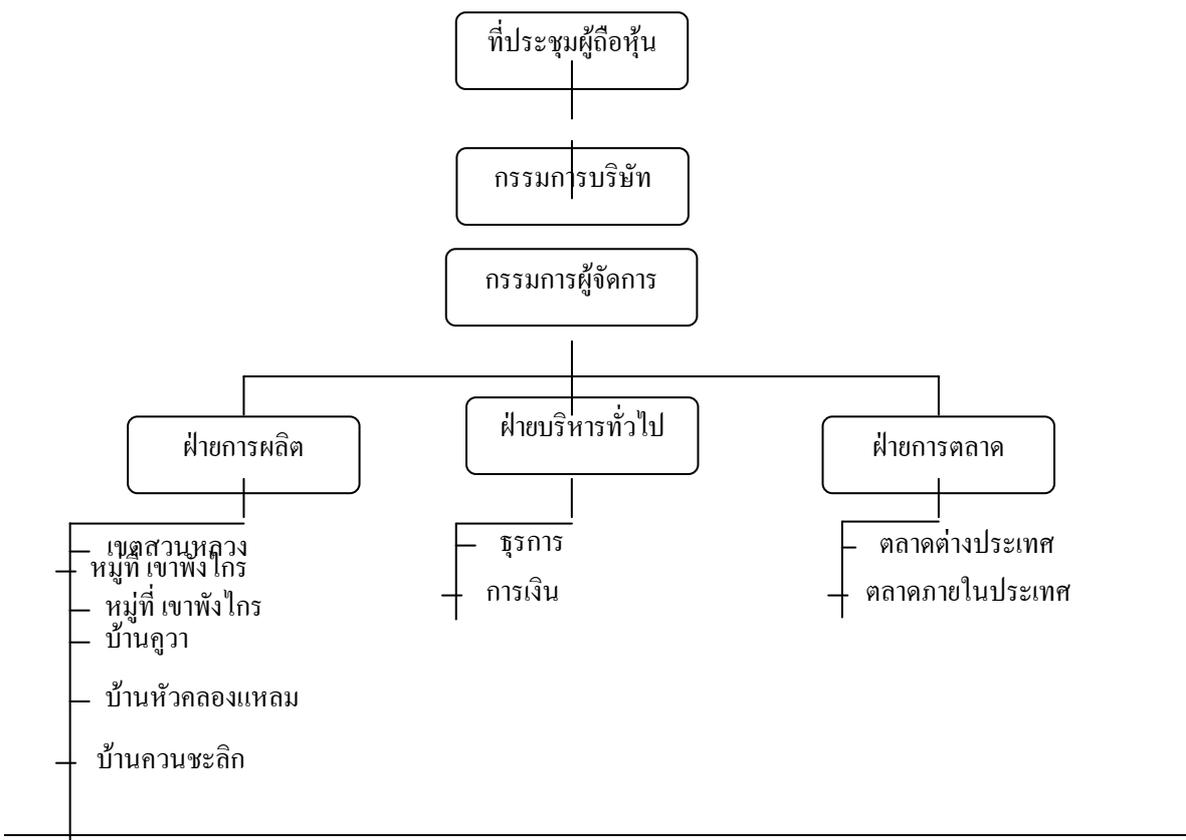
³⁵ วิจารณ์ พานิช, 2548

³⁶ Denhardt, 2004, หน้า 82

³⁷ ประกาศ ปิ่นตบแต่ง, 2541, หน้า 96-102

ประกอบด้วย (1) “สมัชชาพ่อครัวใหญ่” เป็นที่ประชุมในการกำหนดยุทธศาสตร์การต่อสู้ เป็นหัวใจของการตัดสินใจร่วมกันของผู้นำรวมหมู่ซึ่งมาจากตัวแทนของกรณีปัญหา 125 กรณีปัญหา หรือรวมเป็น 6 กลุ่มปัญหา รวมทั้งสิ้น 268 คน (2) “ที่ปรึกษา” ประกอบด้วย NGO ประมาณราว 40-50 คน (3) “กองเลขานุการ” ประกอบด้วย NGO ประมาณ 4-5 คน ซึ่งคัดเลือกมาจากความสมัครใจ ทำหน้าที่วิเคราะห์เพื่อนำเสนอสมัชชาพ่อครัวใหญ่ รวมทั้งตอบโต้ประเด็นต่างๆ ดังตัวอย่างแผนภูมิที่ 2 จากตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นลักษณะกลุ่มองค์กรขบวนการผ่านการจัดโครงสร้างองค์กรเป็นไปตามบริบทหรือปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขทางสังคม เป็นการจัดองค์กรแบบเปิดปรับเปลี่ยนไปตามสภาพต่างๆ ในขณะที่บางกลุ่ม เช่น การจัดโครงสร้างธุรกิจชุมชนของ “บริษัทธุรกิจชุมชนหัวไทร”³⁸ เป็นการจัดโครงสร้างองค์กรแบบปิด โครงสร้างหลักประกอบด้วยผู้ถือหุ้น กรรมการบริษัท 13 คน และแบ่งสายงายออกเป็น 3 สายงาน ประกอบด้วย สายการผลิต สายการตลาด และสายการบริหารทั่วไป ดังแผนภูมิที่ 3

แผนภูมิที่ 3 แสดงการจัดโครงสร้างองค์กรแบบปิด กรณีศึกษาบริษัทธุรกิจชุมชนหัวไทร

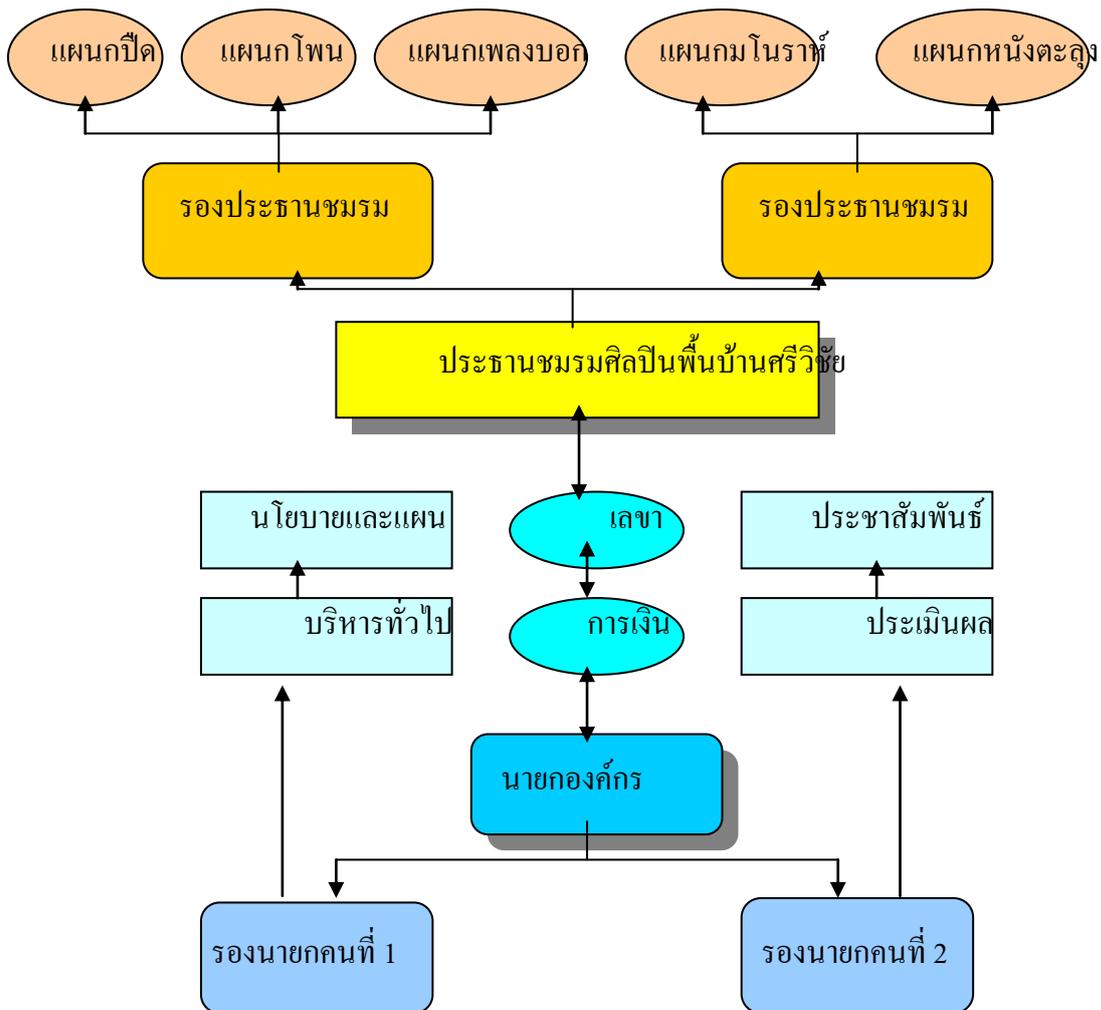

ที่มา: ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542 ธุรกิจชุมชน: เส้นทางเป็นไปไม่ได้ (หน้า 175),

³⁸ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542, หน้า 172-176

และก็เป็นเช่นเดียวกับการ โครงสร้างองค์กรการชุมนุมของสมาชิกเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานให้มีประสิทธิภาพ³⁹ พบว่า มีการกำหนดโครงสร้างแบบวิชาชีพ คือมี คณะกรรมการกลาง มีเลขาธิการ เป็นผู้นำสูงสุด (อยู่ภายใต้การกำกับของคณะกรรมการกลาง) มีการจัดองค์กรที่ประกอบด้วยตัวแทนกลุ่มองค์กรต่าง ๆ

แผนภูมิที่ 4 ตัวอย่างการจัดองค์กรแบบเปิดหรือแบบประยุกต์เข้ากับวัฒนธรรม

ที่มา : ณรงค์ บุญสวยขวัญ ,2549

ตามวาระจากที่เลือกตั้งที่ประชุมใหญ่สมาชิกใหญ่ จากสมาชิกทั่วอีสานทั้ง 6 เขตงาน การแบ่งองค์กรเครือข่ายออกเป็น 6 เขตงาน ใน 19 จังหวัด ส่วนงานของณรงค์ บุญสวยขวัญ ที่ศึกษาการบริหารจัดการของชมรมศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัย อำเภอหัวไทร มหาวิทยาลัยชุมชนศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัย พบว่ามีการนำค่านิยมวัฒนธรรมมาร่วมจัดโครงสร้างองค์กร พบว่ามีการแบ่งกลุ่มศิลปินพื้นบ้านแผนก ๆ ต่างมาใช้ใน

³⁹ ปราณี ศรีสารคาม, 2541

โครงสร้างองค์กร ซึ่งมี 5 แผนก คือ บิด โพน เพลงบอก หนังสือตลุง และมโนราห์ (ดังแผนภูมิที่ 4) และ การใช้คำนิยามของศาสนาใช้ในการบริหารจัดการแทนการเน้นอำนาจตามกฎหมาย นั่นคือ “องค์กรแบบศาสนาพุทธ” มีการประชุมปรึกษาหารือร่วมกันของแต่ละส่วนในโครงสร้างองค์กร

4). แรงเกาะเกี่ยวหรือเงื่อนไขของการเกาะเกี่ยวร่วมกันในกลุ่ม องค์กร ขบวนการ มี 3 ประการ คือ ประการแรก กฎระเบียบของกลุ่ม องค์กรแบบทางการหรือองค์กรแบบวิชาชีพมักจะอธิบายว่าเครื่องมือหรือสายใยสัมพันธ์ที่ทำให้กลุ่ม องค์กรขบวนการดำเนินการอยู่ได้ด้วยกฎ กติกา ระเบียบ หรือ อาจจะเป็นบรรทัดฐาน คำนิยามก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะองค์กรว่าเป็นองค์กรแบบชาวบ้านหรือองค์กรแบบทางการ อย่างไรก็ตาม ระเบียบขององค์กรอาจจะเป็นลายลักษณ์อักษร เพียงแต่มาจากสมาชิกช่วยกันสร้างขึ้นเองมากกว่าที่จะให้รัฐหรือสถาบันจากภายนอกสร้างขึ้น สำหรับเนื้อหาของสาระของกฎระเบียบ อาจจะใช้เนื้อหาของสาระการจัดการแบบใหม่หรืออาจจะประยุกต์เอาบรรทัดฐาน คำนิยาม ประเพณีวัฒนธรรม มาเป็นลายลักษณ์อักษรหรือแนวปฏิบัติ เช่นเดียวกับกฎระเบียบสามารถปรับเปลี่ยนได้ง่ายเพื่อรองรับการปฏิบัติและการดำรงอยู่ร่วมกัน มิใช่กฎระเบียบกลายเป็นพันธนาการ ประการที่สอง แรงเกาะเกี่ยวหรือยึดโยงให้ปัจเจกบุคคลมาเป็นสมาชิกกลุ่ม องค์กรในการจัดการกับกลุ่มองค์กรชาวบ้านหรือองค์กรแบบปฐมภูมิว่ามาจากบรรทัดฐาน คำนิยาม ประเพณีวัฒนธรรม เช่น ในสังคมการเมืองของไทยพบว่าจะมีความเหนียวแน่นหรือการเกาะเกี่ยวภายในของกลุ่มองค์กรทางสังคมประกอบขึ้นมาจาก “แรงเกาะเกี่ยวภายใน หรือ ความมีน้ำใจและเสรีภาพ หรือมีความโอบอ้อมอารี ความร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การดำรงอยู่ร่วมกันผ่านความเป็นญาติ ขนบธรรมเนียมประเพณี⁴⁰ ความเป็นสายญาติกันหรือเงื่อนไขที่มาจากพื้นถิ่นหรือพื้นที่เดียวกัน ประการที่สาม มาจากเงื่อนไขทางอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ ตลอดจนทัศนคติต่าง ๆ เป็นปัจจัยร้อยรัดความเป็นกลุ่มองค์กรร่วมกัน นั่นคือ การเป็นสมาชิกกลุ่มองค์กรมีทัศนคติทางการเมืองที่มีความคิดความเชื่อที่ว่า การเป็นสมาชิกกลุ่มองค์กรสามารถเป็นช่องทางที่จะมีอิทธิพลต่อระบบการเมืองแบบตัวแทนได้หรือการรวมกลุ่มสามารถทำให้ระบบการเมืองตอบสนองให้ตามความต้องการได้⁴¹ ส่วนในอุดมการณ์หรือทัศนคติทางเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดการดำรงอยู่และพัฒนาของกลุ่มองค์กรสัมพันธ์กับ “ผลประโยชน์” ของสมาชิก ดังเช่นงานของณรงค์ เพชรประเสริฐ⁴² อธิบายถึง “ไตรรัตน์” ของการเกิด คงอยู่ และพัฒนา คือ การนำและความคิด จิตวิญญาณ นำไปสู่การเกาะเกี่ยวกันในกลุ่มให้ดำรงอยู่ และพัฒนากลุ่มต่อไป เช่นนั้น ไม่ว่าจะเป็กลุ่มแบบทางการหรือไม่ทางการอาจจะมีอุดมการณ์แห่งผลประโยชน์เป็นเงื่อนไขสำคัญ เพราะว่าผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกจะเป็นเงื่อนไขตอบคำถามพื้นฐานมนุษย์ว่ารวมกลุ่มองค์กรแล้วจะได้ประโยชน์อะไร ดังนั้น ผลประโยชน์โดยตรงจะ

⁴⁰ ถิครทิพย์ นาดสุภา, 2529, หน้า 64-65, 2538, 2543, หน้า 52, 2545, หน้า 138; Nozaki, 2003, p. 97

⁴¹ พบว่ากลุ่มองค์กรแบบประชาธิปไตยที่ใช้เงื่อนไขในงานณรงค์ เพชรประเสริฐ, 2544, หน้า 29; นวลน้อย ตรีรัตน์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2545, หน้า 38; Almond & Verba, 1965, p. 256

⁴² งานของณรงค์ เพชรประเสริฐ, 2544, หน้า 24

ส่งผลต่อความเข้มแข็งและความอ่อนแอของกลุ่ม⁴³ นอกจากนี้ พบว่าอุดมการณ์เป็นเงื่อนไขเกาะเกี่ยวระหว่างกัน ดังเช่นที่เกิดขึ้นกับ “ขบวนการแพทย์ชนบท”⁴⁴ ที่มีอุดมการณ์เดียวกัน มีจิตวิญญาณถึงกัน มีความผูกพัน มีความเป็นผู้ใหญ่ ผู้กลาง ผู้น้อง มีจิตใจที่ไม่ยอมรับความไม่ถูกต้อง ความไม่เป็นธรรม จึงทำให้มีแพทย์จำนวนมากยังคงอยู่ในขบวนการเคลื่อนไหวและมีความพยายามที่จะพัฒนาขบวนการปฏิรูประบบสุขภาพ การเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมือง ขบวนการแพทย์ชนบทกับการสุขภาพเพื่อประชาชน และอิสระในการดำเนินงาน กรณีตัวอย่างนี้สามารถชี้ให้เห็นว่าอุดมการณ์ร่วมเป็นแรงเกาะเกี่ยวให้กลุ่มองค์กรดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องจนสามารถการเคลื่อนไหวต่อต้านการทุจริตคอร์รัปชันในต้นทศวรรษที่ 2540 ที่ผ่านมา

5). การมี “กิจกรรมที่ต่อเนื่อง” ทั้งนี้เพราะว่ากิจกรรม คือ เครื่องมือหรือสื่อที่จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกัน เช่นเดียวกันกิจกรรมในการเคลื่อนไหวก็เปรียบเสมือนชีพจรวัดความดำรงอยู่ของกลุ่ม องค์กร ส่วนในอีกทศวรรษหนึ่งกล่าวว่า “กิจกรรม คือ พื้นที่สาธารณะ”⁴⁵ ที่สมาชิกสามารถเข้าถึงได้ หรือกิจกรรมเป็นแหล่งที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก รูปธรรมที่ปฏิบัตินั้นพบตัวอย่างจากงานภูมิธรรม เวชยชัย⁴⁶ ได้ศึกษาธนาคารข้าวซึ่งพื้นที่สาธารณะที่เป็นโอกาสของสมาชิกในการทำงานขององค์กรชุมชน คือ “กระบวนการเสวนา” ภูมิธรรม เวชยชัย สรุปว่า “กระบวนการเสวนา” เป็นทั้งเครื่องมือ ทั้งเป็นกระบวนการและเป้าหมายในการพัฒนา “กระบวนการเสวนา” จึงเท่ากับเวทีสาธารณะหรือ “พื้นที่สาธารณะ” เป็นเหมือนกระบวนการที่มีส่วนร่วมของสมาชิกในการกำหนดทิศทางกลุ่มองค์กร ในการวิเคราะห์ปัญหาแสวงหาทางออก อย่างไรก็ตามในทางแนวคิดแล้ว พื้นที่สาธารณะคือ⁴⁷ (1) สถานที่หรือแหล่งหรือกิจกรรมที่พลเมืองสามารถรวมกลุ่มกันอย่างอิสระหรือเป็นแหล่งที่พลเมืองช่วยกันสร้างขึ้นมา ทุกคนสามารถเข้าถึงและมีส่วนร่วมอย่างมีศักดิ์ศรีและเท่าเทียมกัน (2) ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกัน กิจกรรมจึงเป็นวิถีหรือแหล่งปฏิสัมพันธ์ในการดำเนินงานของสมาชิก (3) การทำกิจกรรมใดๆ ต้องดำเนินการผ่านความตั้งใจใคร่ครวญหรือมีจุดมุ่งหมายในการอยู่ร่วมกัน เช่นนี้ กิจกรรมต้องเป็นเงื่อนไขสำคัญในการดำรงอยู่ร่วมกันนั่นคือ ได้ร่วมแสดงออกในมิติต่างๆ โดยมีเป้าหมายเพื่อประโยชน์ของสมาชิกทุกคน และเป็นกิจกรรมที่ต้องปรับเปลี่ยนไปต่อเนื่องเพื่อป้องกันความเบื้อหน้าหรือความรู้สึกซ้ำซากของสมาชิก อย่างไรก็ตาม ในทางแนวคิดนั้น เวทีสาธารณะมีประโยชน์ที่ว่า ประการแรก เป็นช่องทางในการเรียนรู้ของสมาชิกหรือประชาชนผ่านกิจกรรมหรือเวทีหรือการเคลื่อนไหวในกิจกรรมต่างๆ อาจจะอยู่ในรูปแบบแตกต่างกันออกไป ประการที่สอง ทำให้

⁴³ ณรงค์ เพชรประเสริฐ, 2544, หน้า 25

⁴⁴ สรุปสาระสำคัญของนายแพทย์อำพล จินดาวัฒน์ อังใน นวลน้อย ศรีรัตนและกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2545, หน้า 37-38

⁴⁵ Chamey, 1998

⁴⁶ ภูมิธรรม เวชยชัย .2527, หน้า 270

⁴⁷ มันทนา สามารถ, 2543, หน้า 20; Chamey, 1998 ; Mathews, 1999, pp. 124-125

ความเป็นกลุ่มองค์กร ขบวนการดำเนินอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมเป็นเหมือนตัวชี้วัดวัดความเป็นกลุ่มองค์กรที่มีความมั่นคงถาวร มีความมั่นใจของสาธารณะชน ไม่ใช่เป็นกลุ่มสนใจหรือกลุ่มองค์กรที่มีเพียงประโยชน์เฉพาะหน้า หลังได้รับประโยชน์หรือสมประโยชน์ก็ยกเลิก แต่กลุ่ม องค์กรการเมืองภาคประชาชนต้องมีความต่อเนื่อง เพื่อมีตำแหน่งแห่งที่ที่ได้รับการยอมรับจากสังคม ซึ่งสามารถพบเห็นได้เสมอๆ เช่น ตัวอย่างสมัชชาคนจนมีกิจกรรมที่ดำเนินการต่อเนื่อง สองช่วง คือ ช่วงแรกที่เตรียมการ ช่วงที่สองดำเนินการชุมนุมประท้วงรัฐบาล ทั้งสองช่วงจะมีกิจกรรมดำเนินการและเป็นพื้นที่สาธารณะที่ให้สมาชิกได้พบปะซึ่งกันและกันเพื่อพิจารณาหรือประเด็นต่างๆ เพื่อให้บรรลุในเป้าหมายหรือความปรารถนา กิจกรรมจึงเปลี่ยนแปลง ยืดหยุ่น ไปตลอดเวลา และชี้ให้เห็นถึงการเกิด พัฒนาการ คงอยู่ เปลี่ยนและยุติขบวนการ

6). ศักยภาพภายใน ความเข้มแข็งของกลุ่ม องค์กร ขบวนการการเมืองภาคประชาชนเกิดจากการจัดการด้วยทรัพยากรภายใน ที่เน้นไปที่กำลังทุน สถิติปัญญา วัสดุสิ่งของ หรืออาจจะมาจากการช่วยเหลือสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรวิชาการ หรือองค์กรอื่น ๆ ในการให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ งบประมาณเบื้องต้น หากมีการเริ่มต้นด้วยศักยภาพหรือทรัพยากรภายนอกแต่ในระยะยาวหรือระยะผ่านพ้นไปก็ต้องจัดการด้วยระดมทรัพยากรภายในหรือพัฒนาด้วยศักยภาพภายในให้ได้ หรือเป็นความเข้มแข็งภายใต้การจัดการกิจกรรมของกลุ่มเองมากกว่าจะรับการพึ่งพาจากภายนอก⁴⁸ เช่นเดียวกับงานของภูมิธรรม เวชยชัย⁴⁹ แสดงให้เห็นถึงการองค์กรชุมชนอย่างธนาคารข้าวต้องอาศัยศักยภาพและความสามารถของชุมชน โดยสะท้อนให้เห็นว่า “กลไกรัฐ”⁵⁰ ต้องเข้ามามีส่วนร่วมแต่ก็ไม่ได้แสดงบทบาทช่วยเหลืออะไร เพราะมีการย้ายเข้าย้ายออกอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นให้ชาวบ้านต้องดำเนินการช่วยเหลือตนเองเป็นหลัก ศักยภาพภายในจึงสรุปเชิงหลักการ โดยนำเอางานสังเคราะห์ของกาญจนา แก้วเทพ ในภาพรวมของการพัฒนาองค์กรชุมชน เขาได้เสนอแนะไว้แล้วหลังจากพบว่ากลุ่มออมทรัพย์ในสังคมไทยเป็น “กลุ่มกู้ทรัพย์” หรือ “กลุ่มกู้เงิน” มากกว่า “กลุ่มออมเงิน” ว่า “หลักการสำคัญในการทำกิจกรรมที่กลุ่มต้องยึดไว้ นั่นคือ หลักการต้องพึ่งตนเอง ใช้ทรัพยากรและความพยายามของตนเองให้มากที่สุด”⁵¹ เช่นนั้น หากสรุปศักยภาพในการพึ่งตนเองของกลุ่มองค์กร ขบวนการการเมืองภาคประชาชนหรือการเมืองภาคพลเมือง ในเชิงปฏิบัติการจึงประกอบด้วยรูปธรรม คือ ประการแรก การพึ่งพาทรัพยากรเงิน ประการที่สอง การพึ่งพาทรัพย์สินอันเป็นทรัพยากรภายในกลุ่มเอง และประการสุดท้าย คือ การพึ่งพาสติปัญญาหรือความรู้ความสามารถจากศักยภาพภายในกลุ่มองค์กรให้มากที่สุด และควรเริ่มต้น

⁴⁸ USAID

⁴⁹ ภูมิธรรม เวชยชัย .2527, หน้า 238-239

⁵⁰ หมายถึง พัฒนาการ หรือข้าราชการสังกัดสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ

⁵¹ กาญจนา แก้วเทพ, 2540, หน้า 25

จากหลักการและปฏิบัติการนี้ ซึ่งในความจริงแล้วการพึ่งพาศักยภาพตนเองอาจจะเป็นเพียงหลักการในเชิงทฤษฎี แต่ในการปฏิบัติจริงแล้วเกิดขึ้นค่อนข้างยากที่ประชาชนจะไม่พึ่งพา เพราะกลุ่มองค์กร ขบวนการทางสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทจะมีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างยากจน ความรู้ วิทยาการมีต่ำ และการเคลื่อนไหวแต่ละครั้งต้องใช้ทุนสูง ใช้เทคนิคระบวนการเคลื่อนไหวที่ซับซ้อนจึงไม่อาจจะดำเนินกิจกรรมของกลุ่มองค์กรขบวนการได้อย่างต่อเนื่อง เป็นเหมือนที่เสกสรรค์ ประเสริฐกุล กล่าวไว้ว่า

การรวมตัวกันเคลื่อนไหวของกลุ่มประชาชนที่ประท้วงการใช้อำนาจของรัฐ หรือ การเผด็จการของทุน ไม่แน่ว่าจะยั่งยืนและเป็นส่วนประกอบถาวรของประชาคม บางแห่งสลายตัว เมื่อได้รับการแก้ไข หากการเคลื่อนไหวของกลุ่มประชาชนต่อเนื่อง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้เสียเปรียบในสังคมยังประสบปัญหาในเรื่องต้นทุน เมื่อมาอาศัยชุมนุมประท้วง ต้องเสียสละเวลามานาน ขอมไม่อาจจะยั่งยืน ไม่อาจจะพึ่งตนเองได้⁵²

ผู้นำ (ELite)

การเมืองภาคประชาชนหรือภาคพลเมืองในกระบวนการกลุ่ม องค์กรขบวนการจึงต้องมี “ผู้นำ” ในทางวิชาการมีการยอมรับถึงคุณลักษณะของผู้นำที่เห็นพ้องต้องกัน คือ เป็นผู้นำต้องมีความเข้มแข็ง⁵³ ต้องมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับ⁵⁴ อย่างไรก็ดี สามารถกล่าวเชิงสรุปประเด็นผู้นำได้อย่างน้อยสองทฤษฎี กล่าวคือ ทฤษฎีแรก ที่ว่า “กลุ่มองค์กรต้องมีผู้นำ” เพียงแต่ต้องไม่ผูกขาด ผู้นำต้องมีหลากหลายและต้องมีการแย่งชิงการนำระหว่างสมาชิกจึงสร้างผู้นำและองค์กรให้เข้มแข็งได้⁵⁵ ในองค์กรแบบใหม่ที่วิจารณ์ พานิช⁵⁶ เสนอไว้พบว่าผู้นำองค์กรแบบใหม่ต้องมีบุคลิกที่เป็นผู้มีนิสัยแหกคอก ส่วน ทฤษฎีที่สองมีข้อโต้แย้งว่า “ขบวนการพลเมืองไม่จำเป็นต้องมีผู้นำ” เช่นทัศนะของนักปฏิบัติการอย่าง อานันท์ ปันยารชุน , Mathews⁵⁷ เพราะเชื่อมั่นว่าผู้นำไม่มีความจำเป็นเท่ากับพลังของกลุ่มสมาชิกหรือพลังของพลเมือง แม้ในเชิงหลักการแล้วสามารถเป็นไปได้และน่าเชื่อถือทั้งสองทฤษฎีก็ตาม แต่ในทฤษฎีแรกนั้นมีความน่าสนใจและเป็นไปได้ตามฐานคติของสังคมไทยที่เป็นสังคมมีความสัมพันธ์แบบสูงต่ำ เป็นธรรมชาติของสังคมที่อาศัยผู้นำเป็นหัวของขบวนการหรือมีผู้นำในการปฏิบัติงาน ดังนั้นผู้นำจะมีความจำเป็นต่อการขับเคลื่อนกลุ่มองค์กรขบวนการ แม้ว่าจะมีคำวิจารณ์ที่น่าสนใจระหว่าง

⁵² เสกสรรค์ ประเสริฐกุล .2548, หน้า 194-196

⁵³ ทิพาพร พิมพิสุทธ์ และบวร ประพฤติกิติ, 2538, หน้า 190, มันทนา สามารถ, 2543, หน้า 20; Mathews, 1999; Kopecky & Mudde, 2003

⁵⁴ ไพฑูรย์ โพธิ์สว่าง, 2532, หน้า 165-169

⁵⁵ Gerlarch, 1999, pp. 8-89

⁵⁶ วิจารณ์ พานิช. 2548

⁵⁷ เช่น ทรรศนะของ อานันท์ ปันยารชุน .2545 , Mathews .1999

“ผู้นำ” กับ “แนวทางการนำ” เช่นจากงานเสกสรรค์ ประเสริฐกุล⁵⁸ ได้วิจารณ์ว่า การมี “แกนนำ⁵⁹” มีความจำเป็น แต่ไม่แตกต่างกับแนวทางการนำ แต่ประสบการณ์ที่ผ่านมาแกนนำในการเคลื่อนไหวทำได้เพียงแค่ ดำเนินการเพียงแคในระดับปกติ หรือผลกระทบปกติ ไม่อาจจะเป็นแกนนำเพื่อเคลื่อนไหวตอบโต้กับโครงสร้างอำนาจรัฐระดับชาติได้⁶⁰ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล จึงสรุปว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนยังไม่อาจจะถ่วงดุลย์อำนาจรัฐและกำหนดขอบเขตอำนาจทุนได้ ผู้นำจึงคงเป็นผู้นำที่มีแนวทางการนำในระดับกลุ่มองค์กรขบวนการของตัวเอง แต่อย่างไรก็ตาม บทบาทของผู้นำก็ยังมี ความสำคัญในกลุ่มองค์กร และการเคลื่อนไหวในพื้นที่ เพราะเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจปัญหา และรู้แนวทางการเคลื่อนไหวได้ดีกว่าสมาชิก สอดคล้องกับงานของมณีรัตน์ มิตรปราสาท⁶¹ ที่สรุปว่าผู้นำมีผลต่อการก่อตัวและเสริมอำนาจขององค์กรประชาชน โดยที่ผู้นำมีความสามารถในการเข้าใจปัญหา สามารถวิเคราะห์ปัญหา ส่วนประยงค์ ธรรมรงค์⁶² กล่าวเชิงวิจารณ์ผู้นำกลุ่มองค์กรชุมชนว่า มีความสำคัญมากในการเคลื่อนไหวภาคประชาชน แต่ถ้าหากผู้นำไม่ดีก็จะล้มเหลว โดยเฉพาะผู้นำแบบไร้ราก หรือผู้นำแบบมะละกอ ที่พยายามสร้างความเป็นผู้นำแล้วแสวงหาประโยชน์เฉพาะตนเอง ประยงค์ ธรรมรงค์ ดีความว่า “ผู้นำที่เอางานพัฒนามาเป็นอาชีพหรือรายได้” จะทำลายขบวนการของชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม คุณลักษณะผู้นำของกลุ่มองค์กร ขบวนการการเมืองภาคประชาชนจึงน่าสนใจ ดังนั้น คุณลักษณะผู้นำจึงสามารถหาข้อสรุปได้จากแนวทางหรือบทบาทของผู้นำในการขับเคลื่อนขบวนการภาคประชาชนในสังคมการเมืองไทยผ่านผลการศึกษางานที่มีอยู่จำนวนไม่น้อย เช่นงานของประภาส ปิ่นตบแต่ง⁶³ งานของไพฑูรย์ โปธิสว่าง⁶⁴ พบคุณลักษณะผู้นำหรือบุคลิกภาพผู้นำน่าสนใจสรุป 4 ประเภทดังนี้

ประเภทแรก ผู้บวชเรียนมานาน เป็นผู้มีมนุษยธรรม หรือมี “ธรรมะ” จึงมีทักษะในการปราศรัยบนเวที เพราะผ่านประสบการณ์การเทศน์มาก่อน⁶⁵ ซึ่งไพฑูรย์ โปธิสว่าง กล่าวถึงคุณลักษณะผู้นำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่าเกี่ยวข้องกับระยะเวลาในการบวชหรือจำนวนพรรษาค้วย

ประเภทที่สอง ผู้นำรุ่นหนุ่มสาว 30-45 ปี ผ่านการทำงานนอกบ้านมาก่อน เห็นโลกภายนอกมากกว่าคนอื่น จบการศึกษาอย่างน้อยประถมศึกษา จากประสบการณ์จึงทำให้มีความกล้าหาญ เมื่อกลับมาอยู่บ้านต้องนำการต่อสู้กับ โครงการของรัฐ

⁵⁸ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. 2548, หน้า 197-199

⁵⁹ แกนนำ ในทรรณะของเสกสรรค์ฯ คือ ผู้นำ (ผู้เขียน)

⁶⁰ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล .2548, หน้า 199

⁶¹ มณีรัตน์ มิตรปราสาท. 2539, หน้า 129

⁶² ประยงค์ ธรรมรงค์ .2548

⁶³ ประภาส ปิ่นตบแต่ง .2541, หน้า 104-107

⁶⁴ ไพฑูรย์ โปธิสว่าง .2532, หน้า 165-169

⁶⁵ ไพฑูรย์ โปธิสว่าง .2532, หน้า 165-169

ประเภทที่สาม ผู้นำที่ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน มักมีการทำงานเป็นระบบ ร่วมงานและร่วมโครงการ

ประเภทที่สี่ ผู้นำที่ร่วมการต่อสู้กับขบวนการชาวนา สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย การเคลื่อนไหวทางอุดมการณ์ และมีการขัดแย้งทางอุดมการณ์ในพื้นที่สีแดง หรือผู้นำมักเกิดจากประสบการณ์การต่อสู้ในพื้นที่มาอย่างยาวนาน

ประเภทที่ห้า ผู้นำไม่ได้เข้าไปอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ของชุมชนและอาจจะขัดแย้งกับ ผู้อุปถัมภ์เดิม⁶⁶ หรือโครงสร้างอำนาจเดิม

นอกจากนั้น พบมีการศึกษาเกี่ยวกับผู้นำในทางสังคมในการศึกษาของนักวิชาการไทยอีกมาก พบข้อสรุปคุณลักษณะผู้นำกลุ่มองค์กรที่ใช้อธิบายผู้นำในการเมืองภาคประชาชนมีลักษณะดังนี้⁶⁷

5.1 เป็นตัวเชื่อมโยงและเป็นผู้นำหรือเริ่มต้นในการเปลี่ยนแปลง จึงเป็นผู้ริเริ่ม หรือผู้จุดประกาย หรือกระตุ้นให้สมาชิกในการดำเนินงาน ดังนั้น ผู้นำต้องเป็นผู้บุกเบิก จึงต้องมีจิตวิญญาณ ในการสร้างกลุ่ม องค์กรด้วยความเชื่อมั่น เสียสละ การทุ่มเทแรงกายและแรงใจ

5.2 บทบาทของผู้นำมิได้ใช้อำนาจ หรือวางบทบาทตนเองอยู่ในสถานภาพที่สูงกว่าสมาชิก ผู้นำในการเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองจึงไม่ใช่ผู้บังคับบัญชา (Administrator / Commander / Manager) แต่เป็น “ผู้ประสานงาน” ผู้อำนวยความสะดวก (Facilitators) ที่ปราศจากอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย (Authority) แต่คอยช่วยเหลือแก้ไขปัญหา เพียงแต่ความเป็นผู้นำมาจากความศรัทธา ความเชื่อหรือความไว้วางใจ (faith , beliefs , trust) หรือต้องใช้อำนาจบารมี งามวิถยานิพนธ์ของภูมิธรรม เวชยชัย กล่าวถึง ผู้นำองค์กรชนาการข้าวว่า มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชาวบ้าน ได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน การขึ้นมาดำรงตำแหน่งไม่มีการเลือกตั้ง แต่ได้รับการยอมรับและถูกรื้อขอ⁶⁸ จึงสามารถกุมสภาพการนำได้ เพราะสามารถขอคำมั่นสัญญาจากสมาชิกให้เข้ามามีส่วนร่วมด้วยกัน สามารถต่อรองได้ว่าหากสมาชิกไม่ให้ความร่วมมือก็จะลาออกจากตำแหน่ง หรือไม่อาจจะอยู่ในตำแหน่งต่อไป

5.3 มีความสามารถพิเศษเฉพาะตัวในการวิเคราะห์ปัญหา โดยใช้ความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ในการดำเนินการโดยที่สมาชิกผู้อื่นปฏิบัติไม่ได้ หรือเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป หรือประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ หรือมีความรู้ในการทำอาชีพ มีความฉลาดมีไหวพริบ เป็นช่างคิด ขยันขันแข็ง และรู้จักแบ่งงานให้ผู้อื่นได้ปฏิบัติงานหรือมีบุคลิกภาพหรือมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ที่ประกอบด้วย สนใจใฝ่รู้ด้วยตนเองเสมอ, กล้าทดลองทำในสิ่งใหม่ ๆ เรียนรู้ลองผิดลองถูก เป็นคนช่างคิดช่างทำ ช่างจดจำ ช่างสังเกต สามารถสรุปบทเรียนได้รวดเร็วและแยกแยะข้อมูลได้ดี, ความเป็นตัวของ

⁶⁶ ประกาศ ปิ่นตบแต่ง .2541, เขาได้สรุปว่าผู้นำของสมัชชาคน

⁶⁷ ณรงค์ เพชรประเสริฐ, 2544, หน้า 23-28; ทิพาพร พิมพ์สุทนต์ และบวร ประพตติ, 2538, หน้า 190; ภูมิธรรม เวชยชัย, 2527, หน้า 245; สัมพันธ์ เฑชะอริก และคนอื่น ๆ, 2537, หน้า 46-76; กระแส ชนช่วงศ์, 2542, หน้า 140; ประยงค์ ธรรมรงค์, 2545; ไพฑูรย์ โปธิสว่าง, 2532, หน้า 165-169; ปรีดา เรื่องวิชาการ, 2547, หน้า 87; Gerlach, 1999, หน้า 8-89

⁶⁸ ภูมิธรรม เวชยชัย .2527, หน้า 245

ตัวเอง, มีความสามารถในการประสานกับองค์กรและสถาบันต่าง ๆ ได้ดี, มีความเข้าใจชุมชนตนเองและสังคมภายนอก จึงสามารถวิเคราะห์ปัญหาและหาสาเหตุของปัญหาได้, ความมุ่งมั่นจริงใจและทำงานด้วยเสียดสี อาจจะทำงานเป็นตัวอย่างให้สมาชิกเห็นอย่างไม่รู้จักเห็นดีเห็นชอบเป็นที่ยอมรับหรือให้ความสำคัญกับงาน, การเป็นผู้นำต้องคบคนมาก ต้องพบคนแปลกหน้า, ให้ความสำคัญกับความรู้สึกรักของผู้อื่น หรือต้องเอาใจเขามาใส่ใจเรา, เป็นผู้ที่มิถกษณะการเจรจาดี มีวาทศิลป์สามารถชักจูง โน้มน้าว

5.4 ผู้นำเป็นเหมือนสัญลักษณ์ของกลุ่มหรือองค์กร ที่จะปฏิสัมพันธ์และเป็นเครือข่ายที่มีการยอมรับของบุคคลภายนอก องค์กรและสถาบันต่าง ๆ ทั้งจากราชการและเอกชน⁶⁹

อย่างไรก็ตาม การเป็นผู้นำในการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือการเมืองภาคประชาชนนั้น สถานภาพ หรือฐานะในการเป็นผู้นำหาได้มั่นคงหรือมีเสถียรภาพยั่งยืนในการนำหรือครองอำนาจต่อเนื่องตลอดไป แต่ขึ้นอยู่กับกาปฏิบัติงานให้เป็นที่ยอมรับเป็นประเด็นสำคัญมากกว่า ผู้นำจะดำรงอยู่หรือได้รับการยอมรับมากขึ้นหรือลดลงพบว่ามี “ลีลาการนำ” ซึ่งพอสรุปได้ดังต่อไปนี้ ประการแรก ผู้นำยึดมั่นหรือยืนหยัดอยู่ในแนวทางที่ร่วมกันกำหนดหรือแนวทางเดิมที่เคยปฏิบัติมา ไม่ทอดยและลดละความพยายาม โดยเฉพาะในแนวทางการทำงานแบบการมีส่วนร่วม ประการที่สอง สามารถทำให้สมาชิกประสบความสำเร็จ หรือสร้างสัมฤทธิ์ผลของงานออกมาอย่างประจักษ์ชัด ประการที่สาม การเชื่อมโยงกับบุคคล สถาบัน และองค์กรภายนอก หรือหากการสนับสนุนทรัพยากรจากภายนอก โดยไม่สูญเสียจุดยืนและไม่แสวงหาประโยชน์ส่วนตัวจากการเชื่อมโยงกับองค์กรอื่นๆ ในขณะที่เดียวกับพร้อมที่จะประสานกับองค์กรภายนอกอย่างมีศักดิ์ศรี ไม่สูญเสียตัวตนหรือเอกลักษณ์ความเป็นผู้นำลงไป

ความไว้วางใจระหว่างกัน (Trust)

ความไว้วางใจ (Trust) ระหว่างกันเป็นนามธรรมของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในองค์กรต่างๆ และหน่วยทางสังคมทั้งหลาย มีการอธิบายถึงความไว้วางใจ (Trust) ว่าเป็นความเชื่อ (Trust is the belief) โดยที่ธรรมชาติของความเชื่อและความไว้วางใจเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกัน ความไว้วางใจเป็นสิ่งที่สามารถสังเกตและวัดได้จากพฤติกรรมทางลบ⁷⁰ และพฤติกรรมทางบวก⁷¹ ดังนั้นจึงมีผลต่อความล้มเหลวและความสำเร็จในการปฏิบัติงาน หรืออาจจะกล่าวว่า ความไว้วางใจเป็นพื้นฐานที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลว เป็นต้นว่า ธุรกิจสมัยใหม่ ในทัศนะเช่นนี้ปรากฏในงาน

⁶⁹ โพทอร์ย์ โพธิสว่าง, 2532, หน้า 165

⁷⁰ Offe, 1999:46 ใน Warren, 1999:56

⁷¹ Offe, 1999:47, ใน Warren, 1999:56

ของ Putnam⁷² ได้สรุปว่าวัฒนธรรมของความไว้วางใจกันของบุคคลจะเป็นเงื่อนไขต่อความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ นั่นคือ สังคมคม กลุ่มใดความไว้วางใจต่างกันจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจต่างกัน เช่นเดียวกับ Banfield⁷³ บอกถึงผลอย่างเป็นรูปธรรมว่า “ความยากจนเป็นผลมาจากความไม่ไว้วางใจกัน” จนมีการศึกษาแล้วสรุปว่า ความไว้วางใจ คือ ทูทางสังคม (Social capital) เป็นระบบคุณค่าที่สำคัญที่มีความพยายามสร้างความไว้วางใจขึ้นมา

สำหรับปัจจัยเหตุของความไม่ไว้วางใจนั้น มีหลายประการ เป็นต้นว่า **ประการแรก** เมื่อมีการแข่งขันกันอย่างเข้มข้น⁷⁴ เพราะลักษณะของ “บรรยากาศการแข่งขัน” ส่งผลให้ความไว้วางใจลดลง (decline of trust) ยิ่งมีการแข่งขันต่อเนื่องเป็นเวลานานเข้าก็จะผลิตความไม่ไว้วางใจให้แสดงออกมาเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ , **ประการที่สอง** ความไว้วางใจจะมีความสัมพันธ์ “การใช้กำลังบังคับ” นั่นคือ หากมีการใช้กำลังบังคับมากขึ้นก็จะเพิ่มความไม่ไว้วางใจหรือความไม่ไว้วางใจลดลง , **ประการที่สาม** ความเชื่อ (belief) ของปัจเจกบุคคล และกลุ่มคนมีความเชื่อตรงกันหรือสัมพันธ์กันหรือไม่ ในที่นี้หากพินิจในความเชื่อตรงกัน ก็จะมี ความไว้วางใจกัน สามารถแสดงออกในการกระทำหรือร่วมในกิจกรรมตามขั้นตอนต่างๆ , **ประการที่สี่** “ประสบการณ์ในอดีต” ของบุคคลจะเป็นเงื่อนไขส่งต่อความสัมพันธ์กับความไว้วางใจของบุคคล⁷⁵ “ประสบการณ์ในอดีต” พบว่า ระเบียบกฎเกณฑ์ , การกระทำ , พฤติกรรมที่ไม่น่าไว้วางใจ ความโปร่งใส น่าเชื่อถือ น่าเคารพ

การเชื่อมโยงเครือข่าย (networks)

การเชื่อมโยงเครือข่ายมาจากภาษาอังกฤษว่า “Net” คือ “ตาข่าย” ที่มีลักษณะโยงใยถึงกันและพร้อมที่จะปฏิบัติงานหรือ “work” เมื่อใช้งาน หรือการร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและรูปธรรม เพื่อปฏิบัติการกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน โดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์และปรัชญาของตนเอง⁷⁶ โดยเป็นการรวมหรือการเชื่อมอย่างหลวมๆ ตามภารกิจความจำเป็น Starkey กล่าวว่า การเชื่อมโยงเครือข่ายเป็นการรวมกลุ่มของปัจเจกบุคคลหรือขององค์กรที่มีลักษณะพื้นฐานที่สำคัญ คือ “ความสมัครใจ” หรือเป็นความอิสระในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารหรือสารสนเทศและกิจกรรมร่วมกัน (exchange of

⁷² Ronald Inglehart, 1999:89, ใน Warren, 1999:56

⁷³ Ronald Inglehart, 1999:89, ใน Warren, 1999:56

⁷⁴ ใน Ronald Inglehart, 1999:89 , ใน Warren, 1999:56

⁷⁵ Offe, 1999:56, ใน Warren, 1999:56

⁷⁶ ในปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. 2543. หน้า 305,

information , joint action)⁷⁷ Gerlach บอกว่าการเชื่อมโยงเครือข่าย จะต้องมาจากสมาชิกมี “ทัศนคติ ค่านิยม หรือมีความรู้ความเข้าใจร่วมกัน หรือมีอัตลักษณ์ร่วมกัน”⁷⁸ นอกจากนี้มีนักวิชาการหลายท่าน ได้ให้ความหมายเครือข่ายองค์กร⁷⁹ สรุปว่า⁸⁰ “...รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกันอย่างมี ระยะเวลายาวนานพอสมควรที่สามารถที่จะช่วยเหลือกันในยามที่มีปัญหา โดยมีการจัดรูปหรือระเบียบ โครงสร้างที่คนหรือสมาชิกในองค์กรสมาชิกยังมีความเป็นอิสระ และการเป็นสมาชิก เครือข่ายไม่มี ผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองหรือตัวตนขององค์กรนั้น โดยเครือข่ายเป็นการ เชื่อมโยงในรูปของการรวมตัวแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็น หรืออาจอยู่ในรูปของการจัด องค์กรที่เป็น โครงสร้างความสัมพันธ์อย่างชัดเจน เครือข่ายความร่วมมือเป็นไปได้ทั้งในระดับปัจเจก บุคคล องค์กรและสถาบัน มีขอบข่ายขนาดเล็กๆ ทั้งในระดับชุมชน ไปถึงระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค ประเทศและระหว่างประเทศ” แต่มีนักวิชาการที่มีทัศนะเกี่ยวกับเครือข่ายที่แตกต่างกันออกไปอีกทัศนะ หนึ่งว่า มีการเชื่อมโยงเครือข่ายผ่านกลุ่ม ผ่านความเป็นญาติ การแต่งงาน การเป็นเพื่อนบ้านกัน ดังนั้น การเชื่อมโยงเครือข่ายจึงมีลักษณะ คือ เป็นการเชื่อมโยงผ่านบุคคล การเชื่อมโยงผ่านกลุ่ม การเชื่อมโยง ผ่านการกระทำร่วมกัน เช่น เรียนร่วมกัน คิดเหมือนกัน และเชื่อมโยงผ่านระบบสารสนเทศ⁸¹ ในสังคม การเมืองที่เปิดมากขึ้นนั้น เครือข่ายที่มีจากการมีประเด็นร่วมกันรวมเป็นเครือข่ายเพื่อเคลื่อนไหว แสดงออกร่วมกันเป็นพลังที่เพิ่มเป็นเท่าทวีคูณ เครือข่ายทางสังคมแบบนี้มาจากความรู้สึกร่วมกัน มากกว่าร่วมภูมิศาสตร์ ความเป็นญาติ ยิ่งนับวันจะพบความสำคัญที่จะประสบความสำเร็จในการ เคลื่อนไหว เพราะสามารถระดมศักยภาพ ทรัพยากรมาร่วมในขบวนการได้มากขึ้นถึงขั้นเป็นแบบ มวลชนขนาดใหญ่

จากความหมายนี้ เครือข่าย คือ (1) การเชื่อมโยง คนกับคน และคนกับองค์กรและ องค์กรกับองค์กรหรือสถาบันกับสถาบันด้วยกัน (2) ต้องเป็นการดำเนินงานตามความสมัครใจเป็นสำคัญ (voluntary basis) (3) ต้องมีการช่วยเหลือ แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน (3) ความอิสระของสมาชิกที่มาสร้าง เครือข่าย แม้ว่าจะในขณะเหล่านี้จะให้ความหมายครอบคลุม คือการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล , บุคคลกับองค์กรและองค์กรกับองค์กร (4) การเชื่อมโยงเครือข่ายอาจจะมีสมาชิกเป็นปัจเจกบุคคลใน ระดับเดียวกัน หรือลักษณะเหมือนกัน เช่น Farmer-base network ลักษณะนี้เป็นเครือข่ายแบบราบหรือ เสมอกัน (horizontal orientation) ในขณะที่บางครั้งอาจจะเป็นการปฏิสัมพันธ์แบบคิงหรือไม่เท่าเทียมกัน

⁷⁷ Starkey, 1997, 14

⁷⁸ Gerlach, 1999 : 89-90

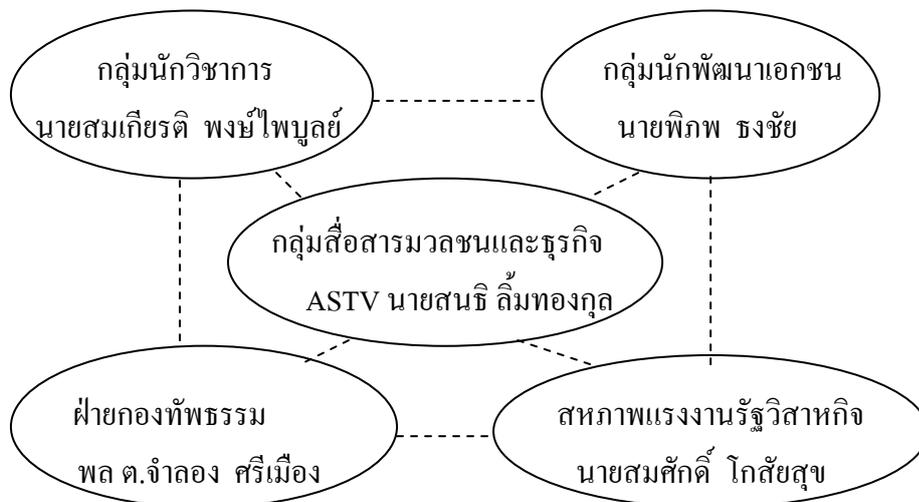
⁷⁹ ในที่นี้เน้นเครือข่ายในระดับชุมชน

⁸⁰ ความหมายนี้สรุปมาจากความคิดของ กาญจนา แก้วเทพ .2538 ,ชนัญญา กางนรังยิรินทร์ .2542 , อรรถพร พงษ์วาท .2539 , ในปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. 2543. หน้า 304-306 , เอกกมล อ่อนศรี .2544 . หน้า 6-7

⁸¹ Gerlach, 1999 : 90

เครือข่ายสมาชิกมาจากสถานภาพที่แตกต่างกัน (vertical orientation) ในขณะที่เครือข่ายบางรูปแบบมาจากเงื่อนไขของลักษณะภูมิศาสตร์ (geographical scope)⁸² ข้ามชาติพันธุ์ ข้ามภูมิภาค ภูมิภาค วัฒนธรรม หรือเขตเกษตรกรรมเดียวกัน แต่ในทัศนะของผู้เขียนมีเห็นสอดคล้องกับ Gerlach ว่าการเชื่อมโยงเครือข่ายต้องเป็นรูปแบบปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มคนหรือเป็นปฏิสัมพันธ์ในระดับกลุ่มคน มิใช่เป็นความสัมพันธ์ในระดับปัจเจกบุคคล หากเป็นการเชื่อมโยงระหว่างบุคคลก็ต้องเป็นผู้นำของกลุ่มคนหรือผู้นำขององค์กร ดังนั้น ก่อนจะเชื่อมโยงเครือข่ายจึงต้องเป็นจะต้องสร้างกลุ่มคนหรือสร้างองค์กร เช่น องค์กรทางสังคม ขึ้นมาก่อน เมื่อพัฒนา กลุ่มคนหรือองค์กรขึ้นมาแล้ว ความสำเร็จของจุดมุ่งหมายขององค์กรมิใช่เกิดจากปัจจัยหรือสภาพแวดล้อมในองค์กรเท่านั้น แต่สภาพแวดล้อมหรือบรรยากาศหรือสภาพสังคมหรือบริบทรอบนอกองค์กร จะเป็นเงื่อนไขสำคัญในการบรรลุจุดมุ่งหมาย การสร้างเครือข่ายจึงต้องเกิดขึ้น ส่วนเครื่องมือที่สำคัญในการเชื่อมโยงเครือข่ายนั้น เพื่อการแลกเปลี่ยนหรือการกระจายข้อมูลสารสนเทศและกิจกรรม มีหลายวิธี โดยในที่นี้กล่าวถึงส่วนของการสื่อสารมวลชน เช่น โทรทัศน์ วิทยุ วารสาร หนังสือพิมพ์ จดหมายข่าว จากกรณีตัวอย่างเครือข่ายของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยในการเคลื่อนไหวขับไล่รัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร เมื่อ พ.ศ. 2548-2549 พบว่าเครือข่ายมาจากการมีประเด็นร่วมกันของกลุ่มประชาชนกลุ่มต่างๆ ที่สามารถพัฒนากันขึ้นมาจัดตั้งเป็นโครงสร้างองค์กรแบบหลวมภายใต้ตัวแทนของแต่ละกลุ่ม เช่น ตัวแทนจากกลุ่มนักวิชาการ ตัวแทนจากกลุ่มนักพัฒนาเอกชน ตัวแทนจากกลุ่มสื่อสารมวลชนและฝ่ายธุรกิจ ตัวแทนจากฝ่ายของกองทัพธรรม ตัวแทนจากพนักงานรัฐวิสาหกิจ โดยตัวแทนของกลุ่มเหล่านั้น ยังมีเครือข่ายภายในที่มีลักษณะร่วมกันเป็นข่ายย่อยๆ เป็นพลังที่มากเพียงพอให้พรรคไทยรักไทยชนะเลือกตั้งแต่ไม่อาจจะจัดตั้งรัฐบาลบริหารประเทศได้จนในที่สุดมีการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 ดังแผนภูมิที่ 4

แผนภูมิที่ 4 เครือข่ายของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย

⁸² Starkey.1997. 18-19

อย่างไรก็ตามเครือข่ายนั้นหาได้มั่นคงตายตัว แต่มีลักษณะที่จะต้องมีการแตกตัวออกไปเป็นข่อย่อยๆ เมื่อเป้าหมายหรือกลยุทธ์เปลี่ยนแปลงไปดำเนินงานของณรงค์ บุญสวยขวัญ⁸³ เช่นเดียวกับพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยในคราวการเคลื่อนไหวกดดันรัฐบาลนายสมัคร สุนทรเวช หลายๆ ประเด็น และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในประเด็นไม่ให้เกิดรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ในการเริ่มชุมนุมเมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2551 ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวครั้งที่ 2 พร้อมกับเงื่อนไขและกระบวนการเคลื่อนไหวบนท้องถนน แต่สมาชิกในเครือข่ายได้เปลี่ยนแปลง เช่น การไปจัดตั้งเครือข่ายสมานฉันท์ที่เรียกร้องให้สมานฉันท์โดยใช้ ดอกกุหลาบสีขาวเป็นสัญลักษณ์ เป็นต้น เครือข่ายที่ร่วมกันในคราวแรกอาจจะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ในขณะที่เดียวกันสมาชิกที่เข้าร่วมมีกลุ่ม องค์กรใหม่มากขึ้นก็ได้ ที่สำคัญ คือรวมกันหลวมๆ บนฐานความสมัครใจและใช้กลุ่ม องค์กรมาร่วมเพื่อให้ได้ภาพของพลังเท่าทวีคูณ

การเกณฑ์ (Mobilizing)

เป็นกระบวนการที่เกิดจากแรงบันดาลใจและความตั้งใจของผู้นำที่เป็นผู้ผู้โน้มน้าว (persuaders) ที่สามารถสร้างความเข้าใจให้แก่ประชาชนในจำนวนมากๆ จนสามารถนำไปสู่ผู้เข้าร่วมขบวนการหรือเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการในการดำเนินกิจกรรมได้ หรือที่เรียกว่า “ระดม” หรือ “เกณฑ์” ดังนั้น การเกณฑ์หรือการระดม จึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ นั่นคือ ไม่สามารถใช้เป็นศิลป์ของผู้นำเพียงประการเดียว แต่ต้องมีทักษะและ/หรือสร้างสรรค์โน้มน้าว ผ่านการมีประเด็นร่วมกันหรือปัญหาาร่วมกันหรือความต้องการร่วมกัน การไม่ได้รับความเป็นธรรม ประสบกับปัญหาหรือมีความเดือดร้อนจะเป็นมูลเหตุให้เกิดเป็นประเด็นปัญหาาร่วมกันนำไปสู่การเกณฑ์หรือการระดม แท้จริงแล้วการเคลื่อนไหวแบบนี้มีมาแต่โบราณ นับว่าเป็นวิธีการที่สัมพันธ์กับกิจกรรมทางการเมือง สังคมตลอดมา ภายใต้สถานการณ์ที่ผู้คนจำนวนมากหรือจำนวนเพียงพอที่มีประเด็นร่วมอยู่แล้ว ผู้คนเหล่านั้นอาจจะคับข้องใจหรือคลางแคลงใจหรือเป็นความปรารถนาประเด็นใดประเด็นหนึ่งเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เช่น ผู้คน หรือสมาชิกมีความคับข้องใจเรื่องการโอนหุ้น และการขายบริษัทชินคอร์ปให้แก่กองทุนเทมาเสก สิ่งคโปรซ์ของนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร เมื่อช่วง พ.ศ.2544 และ 2547-2458 หรือประชาชนเริ่มประสบปัญหาเกี่ยวกับน้ำเน่าเสียหลังระบบโครงข่ายชลประทาน โครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังเสร็จแล้วเมื่อ พ.ศ.2542 เป็นเหตุให้ผู้นำสามารถเกณฑ์หรือระดมผ่านการปลุก การจี้หรือกระตุ้นผ่านประเด็นนั้นๆ ได้ หรือ ผู้นำต้องดึงความปรารถนาหรือความคับข้องใจนี้ออกมาจนมีมวลชนจำนวนหนึ่งเข้าร่วมอย่างปราศจากการบังคับหรือขู่เข็ญ เช่น กรณีตัวอย่างโครงการท่อแก๊สไทย-มาเลเซีย หรือโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน

⁸³ ณรงค์ บุญสวยขวัญ.2549,หน้า 355

สมุทรปราการ แม้นกระทั่งกรณีตัวอย่างสมัชชาคนจนที่ดำเนินการชุมนุมประท้วง 99 วัน สุดท้ายของกรณีตัวอย่าง เช่น ความจงรักภักดีของพสกนิกรชาวไทยที่มีต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงแสดงออกในการเฉลิมฉลองในวโรกาสสำคัญของพระองค์ท่านอย่างง่ายที่สุด คือการสวมเสื้อเหลืองกันทั้งประเทศในช่วง พ.ศ.2549-2550 เหล่านี้คือปัจจัยเหตุนำไปสู่ความกระบวนการระดมหรือการเกณฑ์มวลชนให้ออกมาแสดงในรูปแบบต่างๆ เช่นเดียวกันหากไม่มีประเด็นรวมจะต้องแสดงออกหรือเป็นเหตุให้เกิดการระดมหรือเกณฑ์มวลชน ในบางคราวก็จำเป็นต้องสร้างเหตุสร้างผลขึ้นมา หรือผู้นำที่จะเกณฑ์ต้องสร้างให้เห็นถึงการเป็นปัญหาหรือทำให้เป็นปัญหา (Problematization) ขึ้นมา

การเกณฑ์หรือการระดม สามารถทำได้หลายวิธี ในที่นี้เสนอวิธีการเกณฑ์หรือระดมสามารถทำได้ 3 วิธี⁸⁴ (1) การเกณฑ์หรือการระดมที่สามารถดำเนินการผ่าน**ความศรัทธา** เป็นการศรัทธาในตัวผู้นำ ทั้งนี้อาจจะมาจากเป็นประสบการณ์การทำงานของผู้หน้าที่เคยประสบความสำเร็จมาแล้วจนเป็นที่ยอมรับ , บุคลิกภาพที่น่าเชื่อถือ นั่นก็คือ ความไว้วางใจ เช่นนี้ บุคลิกภาพและลีลาการนำของผู้นำจะเป็นเงื่อนไขสำคัญ ดำเนินการผ่าน**ความศรัทธา**จะเกิดขึ้นได้มากในอดีตโดยเฉพาะของพระหรือกิจการศาสนา แต่ในช่วงปัจจุบันก็พบในกิจกรรมด้านอื่นๆ แม้นกระทั่งการเคลื่อนไหวเพื่อตอบโต้กับการเมืองในระบบตัวแทนที่เกิดกิจกรรมต่อเนื่องยาวนานได้อาจจะมาจากศรัทธาในผู้นำ ผู้เขียนได้สอบถามประชาชนที่ร่วมขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยครั้งที่ 2 ในช่วงพฤษภาคม – สิงหาคม 2551 ทราบว่าเขาศรัทธาในตัวผู้นำ โดยเฉพาะ พล ต.จำลอง ศรีเมือง ว่าปฏิบัติดีปฏิบัติงาม ไม่ก้าวร้าวหรือไม่หยาบคาย และไม่มีผลประโยชน์แฝงเร้น อาจจะเป็นการเกณฑ์หรือการระดมได้ยั่งยืนต่อเนื่อง , (2) การเกณฑ์หรือการระดมที่สามารถดำเนินการผ่าน**อำนาจ** มีกลยุทธ์ในการดำเนินงาน เป็นต้นว่าประการแรก การใช้อำนาจของระบบราชการ ทั้งนี้ ผู้ที่มีตำแหน่งในหน้าที่ราชการสามารถระดมผู้คนได้ง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้คนที่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชา ผู้คนที่สามารถให้คุณให้โทษได้ก็สามารถระดมได้ จึงสามารถกระทำไ้ผ่านอำนาจของราชการปกติ อาจจะต่อรองด้วยบารมีความดีความชอบกับผู้ที่ข้าราชการสามารถให้คุณให้โทษหรือผู้ที่ต้องเข้ารับบริการ ประการที่สอง อำนาจอิทธิพลที่ผ่านความหวาดกลัว หรือความเกรงอกเกรงใจต่ออำนาจข้าราชการ , (3) การเกณฑ์หรือการระดมจากการที่**ใช้พลังทางเศรษฐกิจ** การเกณฑ์หรือการระดมด้วยการใช้เงินจ้างวานหรือสิ่งของแลกเปลี่ยนกับการเข้าร่วมในมวลชน พบว่าหน่วยงานทางธุรกิจใช้มากในกระบวนการเปิดตัวสินค้า มหกรรมทางธุรกิจ เป็นเหมือน “การจัดตั้ง” หรือ “หน้าม้า” แม้นว่าไม่ยาวนานหรือต่อเนื่อง แต่สามารถเกณฑ์หรือระดมได้จำนวนแน่นนอนแต่ต้นทุนต้องจ่ายสูง ในการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนก็พบว่ามีการออกข่าวในแนวทางการเกณฑ์แบบนี้อยู่เสมอๆ เช่น ถูกตีตราว่า “ถูกจ้างวานมา” อย่างไรก็ตามก็มีการจัดการเกณฑ์หรือระดมในกิจกรรมต่างๆ ของสังคมการเมืองตลอดมา อาจจะที่มีความแตกต่างกันตามเป้าหมายของการ

⁸⁴ ณรงค์ บุญสวยขวัญ.2545

กระทำ สุรัชย์ แซ่ด่าน⁸⁵ ได้บรรยายไว้ว่า “การเกณฑ์” เป็นรูปแบบที่ทางราชการใช้ในการดึงเอาพลังของราษฎรไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ในขณะที่คำว่า “การระดม” เป็นลักษณะรูปแบบของประชาชนหรือพลเมืองใช้เคลื่อนไหวในกิจกรรมต่างๆของชุมชนเพื่อไปกระทำต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้สำเร็จ จะว่าไปแล้ว การเกณฑ์ หรือ การระดม เป็นการจัดการหรือกระทำใน 3 ลักษณะ คือ

ลักษณะประการแรก การเกณฑ์หรือการระดมคน ในปัจจุบันทั้งภาคราชการและภาคเอกชนจะใช้การระดมหรือเกณฑ์คนมาก ทั้งก่อนรับการตรวจเยี่ยมราชการของข้าราชการผู้ใหญ่หรือมาดูแลกิจการบริหารราชการ บริษัทห้างร้านจัดการเกณฑ์คนมาชมการสาธิตเพื่อเปิดตัวสินค้า หรือที่เรียกภาษาชาวบ้านว่า “หน้าม้า” เช่นเดียวกับการเปิดปราศรัยทางการเมืองของนักการเมือง พรรคการเมือง ที่ต้องระดมหรือเกณฑ์คนมานั่งฟังการปราศรัยด้านหน้าเวทีหาเสียง ส่วนการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมก็เป็นเช่นเดียวกันกับหน่วยงานราชการและหน่วยงานทางธุรกิจ การระดมคนต้องใช้จำนวนมากเพียงพอเพื่อให้เห็นถึงความน่าเชื่อถือ หรือความชอบธรรมของประเด็นที่ต้องการ เช่น การระดมชาวบ้านขุดลอกคลอง การระดมชาวบ้านมาช่วยในการเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์หรือธนาคารหมู่บ้านหรือร่วมกันประท้วงเกี่ยวกับความเดือดร้อนในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง กลุ่มนักศึกษาระดมเพื่อนในหอพักหรือในสำนักวิชาฯ มาร่วมกันฟังดนตรีที่ลานศูนย์อาหารกลางคืน เพื่ออย่าให้นักดนตรีและกลุ่มนักศึกษาผู้จัดงานรู้สึกเสียหน้า ว่าไม่มีผู้ใดมานั่งฟัง เป็นต้น ลักษณะการดำเนินการที่กล่าวมาทั้งหมดนี้อาจจะเรียกชื่ออีกประการหนึ่งว่า “การจัดการ หรือ การตั้งคน” เพื่อให้มีจำนวนเพียงพอที่จะทำให้เป้าหมายบรรลุที่กำหนดไว้ ในแง่การระดมคนนี้เงื่อนไขของปริมาณหรือจำนวนคนที่เกณฑ์มาได้มากน้อยจึงเป็นตัวชี้วัดศักยภาพหรือความสำเร็จความล้มเหลวได้ด้วย ผู้ที่มีความสามารถในการเกณฑ์หรือระดม คือผู้มีความสามารถในการจัดการคน บุคคลดังกล่าวนี้ในหน่วยงานราชการ คือ การเกณฑ์หรือการระดมด้วยการใช้อำนาจ ส่วนในหน่วยงานทางธุรกิจ การเกณฑ์หรือการระดมต้องกระทำผ่านผลตอบแทนหรือผลกำไร เป็นแรงจูงใจ ส่วนในการจัดการคนในภาคสังคมต้องทำผ่านความไว้วางใจ ที่ต้องมีความศรัทธาในตัวผู้เกณฑ์หรือผู้ที่ทำการระดม หากมีพลังศรัทธาหรือความไว้วางใจในตัวผู้เกณฑ์มากก็สามารถเกณฑ์หรือระดมผู้คนให้เข้าร่วมในกิจกรรมนั้นๆ ได้มาก

ลักษณะประการที่สอง การเกณฑ์หรือการระดมความคิด ในสังคมการเมืองปัจจุบันนี้ การเกณฑ์หรือระดมแบบนี้จะพบว่ามีมากขึ้น เช่น รูปแบบการประชุมปฏิบัติการ (workshop) การระดมสมอง (brain storming) การอภิปรายกลุ่มย่อย (small group discussion) การทำเวที เป็นต้น การระดมความคิด เพื่อให้ได้ความคิดความเห็น หรือข้อสรุปหรือมติ ส่วนในบางคราวอาจจะต้องการความคิดเห็นที่แตกต่างกัน มีวิธีการระดมจากปริมาณผู้คนหรือสมาชิกจำนวนมากๆ แต่ในบางคราวการต้องการความคิดเห็นจากผู้คนที่มีความพิเศษ ทั้งนี้จากเหตุที่ว่า การประชุมหรือการทำเวทีหากมีคนจำนวนมากๆ ผู้คนที่มาร่วมแสดงความคิดเห็นมักจะถูกรอรับ จึงนำความคิดเห็นในที่ประชุมเพื่อรองรับ

⁸⁵ สุรัชย์ แซ่ด่าน. การบรรยายพิเศษในวิชาการจัดการทางสังคม ภาคที่ 2/2545 วันที่ ตุลาคม 2545 ณ ห้องเรียนรวม 3219 ม.วลัยลักษณ์

ความคิดความเห็นของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ดังนั้น หลักการที่น่าสนใจจากประสบการณ์ของผู้เขียนพบว่า ต้องการเรื่องใหญ่ๆ ไม่ต้องการคนมาก ยิ่งวงประชุมหรือยิ่งใหญ่อิ่งไม่ได้ฟังความคิดเห็น แต่ยิ่งวงประชุมที่มีจำนวนคนไม่มากทุกคนที่มาร่วมประชุมสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่

ลักษณะประการที่สาม การระดมเงินหรือทรัพย์สิน เนื่องจากเงินหรือทรัพย์สินในกิจกรรมของการเมืองภาคประชาชนนั้นไม่มีแหล่งที่มาของเงิน การเคลื่อนไหวจำเป็นต้องมีเงินหรือต้นทุนสูงในการเคลื่อนไหว แต่การเคลื่อนไหวที่มีการเกณฑ์เงิน ทรัพย์สิน อาจจะเป็นประเด็นอ่อนไหวให้เกิดความเสียหายได้หรือทำลายผู้เกณฑ์หรือผู้นำได้หากไม่มีความชัดเจนในการเปิดเผยหรือแจ้งข้อมูล

การสื่อสาร (Communication) และการทำให้เป็นประเด็นสาธารณะ

ในสถานการณ์สังคมการเมืองปัจจุบันสื่อ คือเครื่องมือที่สำคัญ การช่วงชิง หรือการมีส่วนร่วมหรือการครอบครองสื่อ นับว่าเป็นหัวใจในการดำเนินงาน องค์กรธุรกิจ องค์กรราชการ กระทั่งการเมืองภาคประชาชนหรือการเมืองภาคพลเมืองก็นับว่าเป็นหัวใจสำคัญในการเคลื่อนไหว ดังนั้น การเคลื่อนไหวทางราชการ ทางธุรกิจและการเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองมีความปรารถนาเหมือนกัน นั่นคือ ความต้องการมีสื่อในครอบครอง ซึ่งหมายถึงมีเครื่องมือหรือมีช่องทางในการสร้างความรู้ความเข้าใจ การประชาสัมพันธ์ และการโฆษณาชวนเชื่อกับสาธารณชน บทบาทในการสื่อจึงมีสูงมาก จึงเป็นพัฒนาการที่เร่งรัดให้มีรูปแบบสื่อหลากหลาย เช่น สื่อออกกระแสของรัฐที่เคยผูกขาด เป็นต้นว่า “สื่อเพื่อชุมชน” หรือ “สื่อภาคประชาชน” หรือ “สื่อทางเลือกอื่นๆ” ตลอดจนสื่อกระแสหลักทั้งวิทยุ หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ที่รับอนุญาตจากรัฐ จึงถูกหยิบยกขึ้นมา⁸⁶ ในขณะที่ “สื่อชาวบ้าน” เช่น การใช้ “วาจาบอกกล่าว” ก็เป็นสื่อที่มีความสำคัญไม่แพ้กัน เป็นต้นว่า ข่าวลือ ข่าวปลอม หรือ ข่าวปากต่อปาก ซึ่งเป็นสื่อของขบวนการทางสังคมที่มีประสบการณ์ใช้ปฏิบัติการความรุนแรงในชายแดนภาคใต้ของไทย ด้วยการใช้อิทธิพลได้อย่างได้ผลตลอดในระบอบพลายทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา หลังจากความสำเร็จในระดับหนึ่งของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยในกระบวนการต่อต้านรัฐบาล ทั้ง พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร และนายสมัคร สุนทรเวช ในระยะพ.ศ.2548-2549 และ กลาง พ.ศ.2551 ตามลำดับ พบว่ามีหลายเงื่อนไขปัจจัย แต่เงื่อนไขปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อความสำเร็จ คือ การที่มีสถานีโทรทัศน์ ASTV เพื่อถ่ายทอดภาพ เสียง ปรากฏการณ์ของตนเอง ส่งผลต่อการขยายวงการรับรู้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น โดยจัดรายการสดที่มีพิธีกรและรายการที่เปิดโปงในประเด็นต่างๆที่ทางแกนนำพันธมิตรฯพึงประสงค์หรือ

⁸⁶ เก็บความจากผลการอภิปรายกลุ่มย่อยในการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชนเข้มแข็ง จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ในอารักษ์ จันทรสมวงศ์ (บรรณาธิการ).2544. หน้า152-153

กำหนดเป็นยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวในแต่ละช่วงเวลาหรือสัปดาห์ต่างๆ หลายๆประเด็นที่เป็นความต้องการสามารถสำเร็จนับว่าผ่านการ “สร้างกระแส” ด้วยการให้ ASTV กระบวนการตอบโต้อำนาจรัฐหรือท้าทายอำนาจรัฐได้พัฒนาจากมวลชนเพียงประการเดียวว่าจะพัฒนาไปสู่กลยุทธ์แบบอื่นๆมาเสริมมวลชนด้วย กลยุทธ์ที่ว่่านั้นหมายถึงสื่อที่อยู่ในครอบครองของฝ่ายตอบโต้เป็นเครื่องมือด้วย เพียงแต่ในระยะยาวกระบวนการที่กลุ่มคนใดสามารถสร้างสื่อ ครอบครองสื่อได้ตามศักยภาพ แล้วเสนอสารได้อย่างอิสระจะเป็นวัฒนธรรมใหม่ในสังคมที่เปิดมากขึ้น มาตรฐานก็จะถูกสร้างหลากหลายกลายเป็นความเรียบร้อยที่อาจจะต้องขบคิดกันในสังคมการเมืองที่มีภาคประชาชนเป็นตัวกระทำหลักด้วย ดังนั้นแนวคิดให้ชุมชนหรือภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้าง “สื่อ” และ “สาร” หรือการมีสื่อ ใช้สื่อควบคู่กับสาระจึงมีความจำเป็น ลักษณะของการสื่อสารนั้นสามารถจำแนกออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

ประการแรก การสื่อสารทำความเข้าใจภายในขบวนการเคลื่อนไหวหรือภายในองค์กร เพื่อการระดม การรวมพลังรวมกลุ่ม หรือเพื่อทำความเข้าใจระหว่างกันเกี่ยวกับจุดมุ่งหมาย และวิธีการ โดยมีลักษณะเครื่องมือในการสื่อสารภายในองค์กรหรือกลุ่มทางสังคมนั้น ดังนี้ (1) การประชุมสัมมนา อบรม และการเสวนา โดยแจ้งข่าวสารภายในกลุ่มหรือองค์กรให้แก่สมาชิก อาจจะกำหนดตามวาระที่แน่นอน เช่น ทุกวันที่ 1 ของเดือน หรือกำหนดประชุมตามสะดวก ตามสถานการณ์ ในอดีตอาจจะมีสัญญาณนัดหมาย เช่น การตีเกราะของนายบ้าน เมื่อมีเหตุฉุกเฉิน แล้วสมาชิกในบ้านจะมาร่วมประชุม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประชุมในสังคมไทยที่มีพระพุทธศาสนานั้น การประชุมถือได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญและเป็นปกติวิสัย นั่นคือ มีการกำหนดการประชุมไว้ชัดเจนแม่นยำในหมู่พระสงฆ์ ที่เรียกว่า “สังฆกรรม” หมายถึงประชุม กิจที่พึงกระทำโดยที่ประชุมสงฆ์⁸⁷ (2) การสร้างจดหมายข่าว (Newsletter) หนังสือเวียน แผ่นปลิว แผ่นพับ ที่ออกเป็นหนังสือภายในหน่วยงานหรือองค์กรชุมชนที่จัดขึ้นตามรูปแบบที่กำหนดขึ้นมาเอง อาจจะเป็นกิ่งราชการ ออกเป็นรายประจำ หรือออกตามสถานการณ์ (3) คลื่นวิทยุ สถานีวิทยุภายใน หรือหอกระจายข่าวของบ้าน เป็นสื่อวิทยุเฉพาะของกลุ่มหรือองค์กรหรือสถาบันนั้นๆ เช่น วิทยุภายในมหาวิทยาลัย WU Voice⁸⁸ โดยดำเนินการจัดรายการส่งกระจายเสียงโดยภาคประชาชนหรือชุมชนเอง ในพื้นที่ชุมชนขนาดเล็กๆ , หอกระจายข่าวที่ใช้ในการส่งกระจายเสียงในบ้านหรือชุมชนนั้น เพื่อประชาสัมพันธ์เฉพาะสมาชิก และเป็นเหมือนเวทีสาธารณะขององค์กรหรือชุมชนนั้นๆ โดยไม่ต้องขออนุญาตทางราชการ

ประการที่สอง การสื่อสารทำความเข้าใจกับภายนอกหรือสาธารณะชน เป็นการแสวงหาการยอมรับของขบวนการเคลื่อนไหว จึงจำเป็นต้องมีการจัดการเล่นกับข่าว หรือ “เล่นหรือเคลื่อนไหวให้เป็นข่าว” หรือ “การยกระดับประเด็นปัญหาเล็กๆ” ในระดับชุมชนหรือปัญหาเล็กๆให้

⁸⁷ พระเทพเวที (ประยูรศักดิ์ ปยุตโต) 2533:312 การประชุมสงฆ์มี 4 ประการ อปโลกกรรม , ญัตติกรรม , ญัตติพิชิตกรรม และ ญัตติจตุตถกรรม

⁸⁸ คลื่นวิทยุของนักศึกษาที่มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ดำเนินการเองด้วยกระบวนการของนักศึกษา หรือเป็นวิทยุชุมชนในกลุ่มคนเล็กๆ

เป็นปัญหาในระดับกว้างหรือระดับชาติหรือ “ทำให้เป็นประเด็นสาธารณะ” เหล่านี้สัมพันธ์กับการสร้างภาพลักษณ์ที่ดี มีความชอบธรรมของบุคคลอื่นๆ ในขบวนการของชาวบ้าน การมีส่วนร่วมของบุคคลอื่นๆหรือการได้รับการสนับสนุนจากภายนอก ตลอดจนถึงโอกาสได้รับการตอบสนองหรือบรรลุดูจุมุ่งหมาย ลักษณะรูปแบบเครื่องมือของการสื่อสารภายนอกได้ดังนี้ (1) รถแห่ หรือขบวนรถแห่ เพื่อประชาสัมพันธ์ แจ่งข่าว อาจจะใช้การกระจายเสียง หรือติดแผ่นป้ายพร้อมติดตั้งเครื่องกระจายเสียง วิธีการนี้ในภาคธุรกิจมักจะใช้ให้โฆษณาสินค้ามานานแล้ว แต่ในกระบวนการสื่อสารทางสังคมนั้นรูปแบบนี้มีความจำเป็นมากขึ้น อาจจะมีการบันทึกเสียงแล้วเปิดเสียง หรือบรรยายสดๆ (2) เปิดเวทีอภิปราย ในการชุมนุม ในที่ตั้งของชุมชน บนหลังการถ รูปแบบนี้ต้องใช้เวลา และนักพูดที่สามารถสร้างชกุง โน้มน้าว ดึงดูดผู้คนให้สนใจหรือร่วมฟัง (3) โทรศัพทเข้าร่วมพูดคุยในรายการวิทยุ โทรทัศน์ ซึ่งปัจจุบันทั้งสองประเภทนี้มักพยายามทำรูปแบบรายการแบบสื่อสารสองทาง (two ways communication) เพื่อให้ผู้ชมโทรศัพทหรือผู้ฟังวิทยุ โทรศัพทเข้าไปในรายการแจ้งข้อมูลข่าวสารหรือร่วมแสดงความคิดเห็น ลักษณะรายการดังกล่าวกำลังเป็นที่นิยมของนักเคลื่อนไหวทางสังคม แต่ในทางปฏิบัติการจัดการในวิธีการนี้นักจัดการทางสังคมควรที่จะต้องประสานสัมพันธ์เป็นการส่วนตัวกับนักจัดรายการเป็นพิเศษไว้ก่อน จึงจะสามารถใช้สื่อแบบนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (4) การจัดประชุมแถลงข่าว (Press Conference) เป็นวิธีการดั้งเดิม และเป็นแบบทางการที่มักจะใช้ในทางการบริหารราชการและทางการจัดการธุรกิจ แต่ในการจัดการทางสังคมสามารถประยุกต์ใช้ได้ โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวที่มีลักษณะแบบรื้ออื่นๆ นักข่าวหรือสื่อจะสนใจมากเป็นพิเศษ (5) การประชุมเชิงปฏิบัติการประชุม อบรม สัมมนา เสวนา ในหัวข้อที่เป็นประเด็น หรือตามประเด็นที่ขบวนการ องค์กรเคลื่อนไหวอยู่

สรุป

การเมืองภาคประชาชนหรือการเมืองภาคพลเมือง เป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นท่ามกลางสังคมเปิด กลุ่มทางสังคมจะเรียกนามอย่างไรก็ตาม เป็นต้นว่า ภาคประชาชน หรือภาคพลเมืองหรือภาคประชาคม จะเป็นตัวกระทำทางการเมือง (Political actors) ที่เพิ่มเข้ามาจากอดีตที่มี สถาบันพระมหากษัตริย์ ขุนนาง ข้าราชการ และนายทุนหรือนักธุรกิจ ซึ่งพัฒนาการมาตามลำดับเวลา แต่ในทศวรรษกว่าที่ผ่านมาพบตัวกระทำทางการเมืองใหม่นี้ เพิ่มบทบาทอย่างสูงมากในระยะเวลาอันสั้น ดังนั้นการเพิ่มตัวกระทำทางการเมืองใหม่นี้ในบริบทการเมืองแบบตัวแทนที่เหมาะสมนั้นสมควรจะเริ่มต้นคิดว่ามีคุณลักษณะอย่างไร การพัฒนาการเมืองของภาคสังคมที่วันนี้จะไปทิศทางใดหาได้ง่ายต่อการสรุป แต่งานชิ้นนี้พินิจพิจารณาจากการสังเคราะห์งานวิจัย เอกสารต่างๆ ที่เกิดขึ้นกว่าสองทศวรรษที่

ผ่านมาและปรากฏการณ์ทางการเมืองภาคประชาชนที่กำลังเคร่งเครียดในช่วงกลาง พ.ศ.2551 ทั้งนี้ ผู้เขียนเห็นและเชื่อว่าการพัฒนาการเมืองภาคประชาชนมีความจำเป็นที่ต้องมีการพัฒนาให้เป็นกลไก ควบคู่กับการเมืองในระบบตัวแทน นั้นหมายถึงว่า การเมืองภาคประชาชนพัฒนาสูงขึ้น มีความเข้มแข็ง มากขึ้นก็เท่ากับไปเติมศักยภาพของการเมืองในระบบให้มีคุณภาพมากขึ้น การเมืองภาคประชาชนหรือ ภาคพลเมืองต้องพัฒนาในบริบทการเมืองแบบตัวแทนที่เราไม่อาจจะปฏิเสธได้ แต่การเมืองในระบบ ตัวแทนมีข้อจำกัด มีปัญหาทางความชอบธรรม มีข้อจำกัดในทางคุณภาพประสิทธิภาพหรือการ ตอบสนองประชาชน ถ้าเช่นนั้น ทางแก้ไขของระบบการเมืองหรือการเมืองเชิงสถาบัน ทั้ง นักการเมืองที่มา จากการเลือกตั้ง รัฐบาล ข้าราชการ ต้องกระทำหลายๆมรรควิธี หนึ่งในจำนวนหลากหลายมรรควิธีนั้น คือการเมืองภาคประชาชนที่เข้มแข็ง ไม่แย่งตำแหน่ง ไม่แสวงหาประโยชน์ ไม่ได้แต่ แต่เป็นการเพิ่ม อำนาจการต่อรองจากภาคประชาสังคมหรือภาคประชาชนพลเมือง ต้องพัฒนาไปสู่ความชอบธรรมจาก ประชาชนโดยรวมมิใช่จำกัด จำเพาะในหมู่พวก เช่นนั้น การพัฒนาที่เสนอเป็นข้อสังเกต ทั้ง 6 ประการ ประกอบด้วยการพัฒนาทางด้านองค์กร , การพัฒนาทางด้านความไว้วางใจ , การพัฒนาทางด้านผู้นำ , การพัฒนาทางด้าน การเชื่อมโยงเครือข่าย , การพัฒนาทางด้าน การเกณฑ์หรือการระดม , การสื่อสาร และการทำให้เป็นข่าวหรือเป็นประเด็นสาธารณะ น่าจะยกระดับความชอบธรรม ความไว้วางใจการ เคลื่อนไหวจากภาคประชาชนให้เกิดแก่ภาครัฐของประเทศได้ และสามารถสร้างให้เกิดในรับชุมชน ท้องถิ่นได้เช่นเดียวกัน เพราะการเมืองภาคประชาชนมีหลายระดับหลายมิติที่จะอธิบาย เพียงแต่มิติของ การพัฒนาทั้ง 6 ประการนี้มาจากการตั้งข้อสังเกตผ่านการศึกษาของหลายๆกรณีศึกษา และที่ไม่ได้กล่าว ไว้ในที่นี้จะเป็นข้อสรุปเชิงหลักการเบื้องต้นในการสร้างแนวคิดเพื่อยกระดับการอภิปรายทางวิชาการ กันอย่างกว้างขวางต่อไปและสร้างคุณค่าให้กับการเมืองไทยต่อไป.

เอกสารอ้างอิง

กระแสด ชนวงษ์. (2542). *ภาวะผู้นำของนักบริหารชุมชนยุคใหม่*. ใน ทิพาพร พิมพิสุทธิ์ (บรรณาธิการ).

ความรู้สู่ประชาคมท้องถิ่น: สรุปการอบรมปลดปล่อยองค์การบริหารส่วนตำบล. ใน โอภาสกรบ 25 ปี คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

กาญจนา แก้วเทพ. (2540). *ภาพรวมของการพัฒนาองค์กรชุมชน*. ใน *สถาบันวิจัยและพัฒนา*

มหาวิทยาลัยขอนแก่น. องค์กรชุมชน กลไกเพื่อแก้ไขและพัฒนาสังคม. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

จามรี เชียงทอง. (2543). *แนวคิดประชาสังคมในสังคมไทย*. เอกสารการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่อง “ชุมชน

“ครั้งที่ 1 “ชุมชนไทยท่ามการเปลี่ยนแปลง” วันที่ 30-31 พฤษภาคม 2543 ณ อาคารเฉลิมพระ บารมี 50 ปี ซอยศูนย์วิจัย กรุงเทพมหานคร. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย .

- นิตยสาร นานาสภา. (2543ก). **ฤดูใบไม้ที่เมโลด**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ .
- นิตยสาร นานาสภา. (2529) . **บ้านกับเมือง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ .
- นิตยสาร นานาสภา. (2540). **ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนและชนชาติไทย**. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิตยสาร นานาสภา. (2543). **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย**. คำบรรยาย คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยโตเกียวและ
มหาวิทยาลัยโทโฮกุ กุกุอิน.
- นิตยสาร** นานาสภา. (2545). **ปรากฏการณ์พิเศษ การเสวนาเศรษฐกิจพอเพียงประชาสังคม**. ใน การเสวนา สาขาวิชา
ระหว่างสถาบันแห่งชาติ ครั้งที่ 1. วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2544 ชั้น 4 ตึกเอนกประสงค์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ฟ้าอภัย จำกัด .
- ฉันทส เพ็ชรธรรม, 2542;
- ชูชัย สุทวงศ์. (2540). **แนวคิด พัฒนาการและข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร:
สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ณรงค์ บุญสวยขวัญ. 2544. **การจัดการทางสังคม**. เอกสารประกอบการบรรยายวิชาการจัดการทางสังคม
ในกลุ่มวิชาทั่วไป สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
- ณรงค์ บุญสวยขวัญ. **ขบวนการปฏิบัติการประชาสังคมกับการใช้อำนาจรัฐในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพอง
จังหวัดนครศรีธรรมราช**. คุยถิ่นนิพนธ์สาขาปรัชญาคุยถิ่นบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ ,มหาวิทยาลัย
รามคำแหง. 2549
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2542). **ธุรกิจชุมชน: เส้นทางเป็นไปได้**. ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย .
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2547). **รัฐทุนนิยมและเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**. นิตยสาร Scale, 2(7): (พฤศจิกายน-
ธันวาคม 2547) .
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (บรรณาธิการ). (2544). **สวัสดิการโดยภาคชุมชน (1)**. ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง คณะ
เศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ. 2544. จากการศึกษาชุดโครงการวิจัยสวัสดิการคนจนและคนด้อยโอกาส
ในสังคมไทย ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- นวลน้อย ตรีรัตน์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2545). **การต่อต้านทุจริตยาภาคประชาชน**. ศูนย์เศรษฐศาสตร์
การเมือง. คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นันทิยา หุตานุกัฏ และณรงค์ หุตานุกัฏ. (2546). **การพัฒนาองค์กรชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สถาบัน
พัฒนาองค์กรชุมชน.

- นฤมล ทับจุมพล. (2543). **ประชาธิปไตยรากหญ้า: ข้อเสนอบางประการจากจากบทบาททางการเมืองขององค์กรประชาชนรากหญ้า**. ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บรรณาธิการ). *ลูกชิ้นสู้*. ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง. คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มนิรัตน์ มิตรปราสาท. (2539). **การก่อตัวขององค์กรประชาชนกับการเสริมอำนาจประชาชน: ศึกษากรณีชุมชนประมงพื้นบ้าน อำเภอลือเกา จังหวัดตรัง**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร-มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มันทนา สามารถ. (2543). ปัจจัยการเกิดความเป็นประชาคมตำบล. เอกสารประกอบการประชุมประจำปี ว่าด้วยเรื่อง “ชุมชน“ ครั้งที่ 1 “ชุมชนไทยท่ามการเปลี่ยนแปลง” วันที่ 30-31 พฤษภาคม 2543 ณ อาคารเฉลิมพระบารมี 50 ปี. กรุงเทพมหานคร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- มนตรี เจนวิทย์การ, 2528,
- มนตรี เจนวิทย์การ. (2528). **กลุ่มผลประโยชน์กับขบวนการสังคม**. ใน เอกสารการสอนวิชาหลักและวิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ภูมิธรรม เวชยชัย. (2527). **บทบาทขององค์กรอาสาสมัครเอกชนในการสร้างสถาบันเกษตรกรเพื่อการพัฒนา: ศึกษากรณีการสร้างกลุ่มธนาคารชาวนาขององค์กรอนุเคราะห์เด็กเปรียบเทียบอ้างอิงการสร้างกลุ่มธนาคารข้าวของกรมการพัฒนาชุมชน**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย .
- ทิพาพร พิมพิสุทธิ์ และบวร ประพฤติดี. (2538). **รูปแบบความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. รายงานวิจัย เสนอสภาวิจัยแห่งชาติ, ศูนย์วิจัยนโยบายและการพัฒนา, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ประยงค์ รัตนรงค์. (2548) . การบรรยายในชั้นเรียนวิชาการจัดการทางสังคม. ภาคที่ 2/2548
วันที่ ตุลาคม 2548 ณ ห้องเรียนรวม ม.วลัยลักษณ์
- ประยงค์ รัตนรงค์. (2546). **รวมความรู้ ประสบการณ์และแนวคิดของชุมชนไม่เรียง**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.
- ประกาศ ปิ่นตบแต่ง. (2541). **การเมืองบนท้องถนน: 99 วันสมัชชาคนจนและประวัติศาสตร์การเดินขบวนชุมนุมประท้วงในสังคมไทย**. มหาวิทยาลัยเกริก .
- ปราณี ศรีสารคาม. (2541). **โครงสร้างและฐานอำนาจของสมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีดา เรื่องวิชาธร. (2547). **งานพลังกลุ่มและความสุข แนวทางการบริหารแบบพุทธสำหรับองค์กรการเปลี่ยนแปลงสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สวนเงินมีนา.
- ไพฑูรย์ โพธิสว่าง. (2532). **ผู้นำชุมชนชนบทไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: ศึกษาเฉพาะกรณีปัจจัยที่ทำให้เกิดอำนาจและการสร้างอำนาจให้กับตน**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เทพเวที (ประยูรศักดิ์ ปยุตโต), พระ. (2533). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- วิจารณ์ พานิช. (2548). **สกว. กับความเป็นองค์กรเคอร์เนล**. ประชาคมวิจัย ฉบับวันที่ 30 เมษายน 2548. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- ไวทิสัย สมุทรกลิน และเพ็ญพักตร์ ทองแท้. (2530). **การตอบสนองต่อนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมสารเคมี: ศึกษาเฉพาะกรณีโรงงานแทนทาลัม จังหวัดภูเก็ต พ.ศ. 2529**. รายงานวิจัยเสนอศูนย์ศึกษาการพัฒนา สังกม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย .
- สัมพันธ์ เตชะธริก และคณะ (2537). **ศักยภาพผู้นำและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น**. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ลีลาภรณ์ บัวสาย. (2547). **พลังท้องถิ่น: บทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุรชัย แซ่ด่าน. **การบรรยายพิเศษในวิชาการจัดการทางสังคม ภาคที่ 2/2545**
วันที่ ตุลาคม 2545 ณ ห้องเรียนรวม 3219 ม.วลัยลักษณ์
- สุรพล จรรยากุล. (2542). **ปรากฏการณ์ประชามติในตำบลบ้านสระ อำเภอสามชูก จังหวัดสุพรรณบุรี**. ชุดโครงการ “ปัจจัยการเป็นประชามติตำบล” โดยการสนับสนุนของกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2548). **การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2543). **ประชาธิปไตยที่ประชาชนปกครองตนเอง**. ใน จรัญ โฆษณานันท์ (บรรณาธิการ). **วิถีสังคมไทย : สรรนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์ . (2540). **อนุทินการเดินทางของความคิด: จาก “รัฐ” สู “อารยสังคม” และ “พลเมือง”**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อาภรณ์ จันท์สมวงศ์ (บรรณาธิการ). (2543). **พลวัตชุมชนไทยในสมัยโลกาภิวัตน์: รวมแนวคิดมุมมองอันหลากหลายเพื่อความเข้าใจในชุมชนท้องถิ่นไทย**. เอกสารประชุมประจำปี เรื่องชุมชนเข้มแข็ง หัวข้อ “ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง”. จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย วันที่ 30-31 พฤษภาคม 2543 ณ อาคาร เฉลิมพระบารมี 50 ปี .
- อานันท์ ปันยารชุน. (2545). **บทสัมภาษณ์**. ในหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ. 9 สิงหาคม.
- เอกกมล อ่อนศรี .2544 . **วิทยานิพนธ์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์**
- โอภาส ปัญญา และ พิเชษฐ์ หนองช้าง, 2542

อินสอน บัวเขียว. (2546). **สาระสำคัญการบริหารงานชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พีรยาบ.

Almond , Gabriel A , Verba, Sidney. 1965. *The Civic Culture : political attitudes and democracy in five nations*.

Little , Brown and Company.

Bryant & White, 1984, pp. 15-30;

Baker , Gideon. 1998. *Civil Society and Democracy : The Gap Between Theory and Possibility*. *Politics* , 18 (2) .

Baker , Gideon. 1999. *The Taming of the Idea of Civil Society Theory*. *Democratization*, Autumn 1999, vol. 6, number 3.

Charney , Evan. *Political Liberalism , Deliberative Democracy , and the Public Sphere*. *American Political Science Review*. vol. 92 no. 1 (March) 1998.

Chandhoke , Neera. *The “Civil Society” and the “Political” in Civil Society* . *Democratization*, Summer 2001. vol. 8, number 2.

Denhardt Robert . *Theories of Public Organization* . 4th . Thomson Wadsworth .2004

Deakin, Nicholas . *In Search of Civil Society*. Palgrave. 2001.

Farazmand, Ali (ed) . *Modern Organization : Theory and Practice*. Praeger Publishers. 2002.

Fine, Robert. *Civil Society Theory, Enligthenment and Critique*. *Democratization* , Volume 4, Number 1, Spring 1997

Gerlarch , Luther P. *The Structure of Social Movements : Environmental Activism and Its Opponents*.

In Jo Freeman , Victoria Johnson (ed) . *Waves of Protest : Social movements Since the Sixties*. Rowman & Littlefield Publishers. 1999.

LoGerfo, James, Paul. *Civil society and Democratization in Thailand 1973-1992*. Dissertation Columbia University. 1997.

Haynes Jefe. 1997 . *Democracy and Civil Society in The Third World : Politics & New Political Movements* . Polity Press.

Keane, John. *Deapotism and Democracy*. , In John Keane (edit). *Civil Society and the State: New European Perspectives* . Verso.1993.

Kopecky , Petr , Mudde Cas. *Rethinking Civil Society*. *Democratization* , Vol. 10 Autumn 2003.

Mathews, 1999, pp. 124-125

Mathews , David. *Politics for People : Finding a Responsible Public Voice* .2nd . University of Illinois Press. 1999

Nozaki. Akira. *Buddhist Way of Rural Development in Thailand*. In Nozaki and Chris Baker (ed). *Village Communities, States , and Traders: Essays in honour of Chattip Nartsupha*. Edison Press. 2003.

Offe, Cluase. How can we trust our fellow citizens. In Warren, Mark E.(ed). Democracy and Trust.

Cambridge.1999

Starkey , P. Networking for Development. London : International Forum for Rural Transport and

Development (IFRTD). 1997

Seligman, Adam B.. *The Idear of Civil Society*. New York. The Pree Press. 1992.

Tester , Keith. Civil Society. Routledge. 1992

Ulrich, David, Lake , Dale. Organization Capability. John Wiley & Sons.1990.

រឿង ២

<http://www.blackwell-synergy.com>

<http://www.focal.ca>

<http://www.jhu.edu>

<http://www.marxists.org>

<http://www.nsi-ins.ca>

<http://www.oecd.org>

<http://www.worldbank.org>

<http://www.usaid.org>